

TENVİNİN KUR'AN BELÂGATINDAKİ YERİ

Yusuf DOĞAN*

Özet

Arapça'da kelime, isim, fiil ve harften oluşmaktadır. Bu olguları birbirinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Özellikle ismi diğerlerinden ayırmak için sonuna bitişen tenvîn ve bu tenvînin bitişmesinin sebepleri arasında nekrelikle birlikte bir takım belâgî anlamlar da bulunmaktadır. Çünkü nekrelîğin de marifelik kadar geniş bir anlam alanına sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak tenvînin de çeşitleri bulunmaktadır. Bu tenvîn çeşitlerinden *ivaz* ve *temkîn tenvînlerinin* belâgî yönleri görülmektedir. Özellikle *ivaz* tenvîninin îcaz sanatından îcâz-ı hazifle ilgisi; *temkîn* tenvîninin ise yerine göre îcaz, çoğu zaman da cümlenin öğelerini ifade eden müsned, müsned ileyh ve cümlenin yan unsurları olarak adlandırılan fiilin müteallaklarında ta'zîm, taklîl, tahkîr, tasğîr gibi anlamlar gösterdiği görülmektedir. Bu anlamların özellikle cümlenin siyakından anlaşıldığı farkedilmektedir. İşte bu makalede tenvîn, çeşitleri ve özellikle de Kur'an belâgatı üzerindeki etkisiyle meydana gelen anlamlar ele alıp açıklanmaya gayret edildi.

Anahtar Kelimeler: Tenvîn, nekrelîk, Kur'an, belâgat, îcaz.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ydogan@cumhuriyet.edu.tr

Abstract

Word is consists of noun, verb, and the letters in the Arabic language. To distinguish between this phenomenon, there are some features. One of the features to distinguish the noun than others is nunnation that adjoining the end of nouns. Although indefinite nounnes among the reasons for the adjoining of nunnation, there are several meanings of rhetoric. Because indefinite nounnes has a wider area of meaning than definite nounnes. However, nunnation also has sections. From this kind of the nunnation "*compensation (ivaz)*" and "*establishment (tamkîn)*" has rhetoric aspects. Especially there is a relation of the compensation between "*brevity of removal (hazif)*" that from brevit yart; as for the nunnation of temkin, it sometimes used in the meaning of brevity and also mostly shows meaning of reverence, under estimating, insulting, and contempt in subject (musned) and predicate (musnedilayh) that expressing elements of sentence and auxiliary elements of sentence that named connected to verb. These meanings particularly can be seen from the arrival of the sentence. In this article it was endeavored to explain the nunnation, kinds of nunnation and especially meaning that resulting by impact of nunnation on rhetoric of The Quran.

Keywords: Nunnation, indefinite nounnes, Qur'an, rhetoric, brevity.

Giriş

Arapça'da kelimenin isim, fiil ve harften oluştuğu; bunları birbirinden ayırt etmek için bir takım özelliklerin bulunduğu bilinmektedir. Tenvîn de ismin özelliklerinden birisi olup genelde murap isimlerin sonuna bitişmekte ve bitişmesinin bir takım sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler arasında kelimenin nekrelüğünün büyük bir

önemi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü nekrelîğin marifelik kadar daha geniş bir anlam alanına sahip olduğu ve İbn Cinnî'ye göre rütbe itibariyle nekrelîğin marifeden daha önce geldiği belirtilmektedir. Çünkü marifelik, nekre bir kelime üzerine ekleme ile sonradan meydana gelen bir durum olup, aynı zamanda nekre marifeden daha geniş anlama sahip olduğu gibi tenvîn de nekrelîğin nişanesi kabul edilmektedir.¹ Zemelkânî de (marife gibi belirli değil de) belirsiz kelime (nekre) kullanarak anlatmanın da bir edebi üslup olduğunu belirtmektedir.²

İbn Cinnî ve ez-Zemelkânî'nin ifadelerini belâgî anlamlar açısından düşünmek gerekmektedir. Özellikle belâgat kaynakları ve tefsirlere baktığımızda söz konusu kelimenin bazen tenvînin bazen de nekre kelimenin anlamı olarak ifade edildiği görülür. Dolayısıyla tenvîn olarak gelen nekre kelimelerin belâgat anlamları üzerinde durulacaktır. Fakat tenvîn almayan gayr-i munsarif kelimeler bu araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Burada okuyucuların aklına hangi tenvînli kelimelerin belâgî anlamlar ifade ettiği ile ilgili sorular gelebilir. Çünkü Arapça'da tenvînin çeşitleri vardır. Biz bunlardan *temkîn tenvîni* ve *ivaz tenvîninin* söz konusu anlamlar için kullanıldığını gördük. Ancak konuya diğer bir açıdan bakıldığında özellikle *ivaz tenvîninin* harf, kelime ve cümlelerin hazfiyle bedel olarak geldiği için îcaz sanatında söz konusu olduğunu farkettilik. Bundan dolayı önce îcaz, hakikati ve çeşitleri daha sonra tenvîn, hakikati ve çeşitleri üzerinde duracağız.

¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, el-Mektebetu'l-Öilmiyye, yy., ty., III, 65.

² ez-Zemelkânî, Kemâluddîn ÖAbdulvâhid, *el-Burhânu'l-kâşif Öan iÖcâzi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Matlûb - Hadîce el-Ĥadîsî, Matba'atu'l-Öânî, Bağdad, ty., s. 133; Câbellah, Usâme ÖAbdulazîz, "*Cemâliyyâtu'taÖrif ve't-tenkîr fi'l-kelime'ti'l-Kur'âniyye*", <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=35988/09.07.2014>; es-Şarâyira, Nûh ÖAtâullâh, *et-TaÖrif ve't-tenkîr beyne'n-nahviyyîn ve'l-luġaviyyîn dirâse dilâliyye vazîfiyye*, Muôte Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muôte 2007, s. 115-116.

1. İcaz, Çeşitleri ve Önemi

İcaz (إِجَاز) kelimesi, if'âl babından masdar olarak "sözü kısa tutmak" anlamına gelen "أَجَّزْتُ الْكَلَامَ = Sözü kısa tuttum/kısalttım." ifadesinden alınmıştır.³ Terim olarak meânî ilminde "bir maksat ve fikrin açık ve fasih bir şekilde en az sözle açıklanması" şeklinde tarif edilmiştir. İcaz kendi arasında kısar ve hazif olmak üzere iki kısma ayrılır. İcaz-ı kısar, hazif olmaksızın kısa bir ibareyle cümlenin içeriğini anlatmaktır. İcaz-ı hazif ise anlamı gösteren bir karîne ile birlikte bir kelime (isim, fiil, harf), cümle veya cümlelerin hazfiyle cümlenin içeriğini ifade etmektedir.⁴

İcaz, Arap kelimelerinin temel özelliklerinden birisidir. Arapların özellikle Cahiliye ve İslam'ın ilk dönemlerinde icaza daha fazla önem verdiği ifade edilir. Bunun da sözün kolay öğrenilmesi, unutulmaması ve dilden dile daha kolay aktarılması amacıyla yapıldığı belirtilir.⁵ Bundan dolayı Kur'an'ın birçok ifadesinde icaz üslubu bulunur. Câhiz'in "Kur'an tek bir kelime veya kısa kelimelerle uzun uzun şerhedilip açıklanmaya muhtaç çok geniş manaları ifade eder. Sıradan bir insan bu manaları anlatmak isterse ancak daha uzun kelimelerle ve manaya delaletleri daha az olan lafızlarla anlatabilir."⁶ sözlerinden de anlaşıldığı gibi icaz, Kur'anî bir üsluptur. Söz konusu üslup, Kur'an'da kullanıldığı gibi Arap edebiyatında tevkîatlarda, hutbelerde, vaazlarda, siyasi konuşmalarda, edebî eserlerde de kullanılmıştır.⁷

Yerinde yapılan hazif eskiden beri hem nahivciler hem de belâgatçılar tarafından övgüyle karşılanmıştır. Araplar icâz-ı hazfi, muhatap o konuda bilgi sahibi ise az sözle yetinme yani kısaltma amacıyla

³ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-ÖArab*, Dâru şâdir, Beyrut, 1414/1994, جز md., V, 427.

⁴ el-Cârim, Ali – Emîn, Mustafâ, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Dâru'l-me'ârif, Kahire, ty., s. 242.

⁵ Kınar, Kadir, *Belagatta İcaz*, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2004, s. 93-94.

⁶ Sellâm, Muhammed Zağlûl, *Eşeru'l-Kurôân fî tetavvuri'n-nağdi'l-ÖArabî*, Mektebetu-ş-şebâb, yy., ty., s. 94. Ayrıca bkz. Kınar, age, s. 99.

⁷ Kınar, age, s. 95-96.

kullanılmışlardır.⁸ eş-Şerîf er-Rađî belâgat sanatının hazifle olacağını düşünmektedir. Zaten hazif öteden beri Araplar arasında üstün tutula gelen bir sanat olmakla birlikte sözü kolaylaştırması sebebiyle de kelimelerinde çokça uyguladıkları bir metottur.⁹ Yine icâzın önemi şöyle belirtilmiştir: “Öyle hazifler vardır ki, onlar birer elmas pırlanta gibidir.”¹⁰

İcâz-ı hazif ise cümlelerin bir ögesi, cümle ve birden fazla cümlelerin hazfiyle olabilir.¹¹ Konumuzla ilgili olarak daha çok ivaz tenvîninde ve yer yer temkîn tenvîninde hazif türü bir icâz vardır. Aşağıda söz konusu tenvînler hakkında daha geniş bilgi verilmiştir.

Arapça'da hazfin bir takım sebepleri ve faydaları vardır. Bunlar şöyle maddeleştirilebilir: Abesle işigal etmemek ve sözü kısaltmak; tahzîr ve iğra'da olduğu gibi mahzûfu zikretmeye zaman kalmadığına ve zikredildiği takdirde önemli olanın yapılma fırsatı kalmayacağına dikkat çekmek; ta'zîm ve tefhîm amacını gütmek; günlük dil veya edebi metinlerde çok kullanılması sebebiyle sözü hafifletmek; ayet sonlarındaki fasılaya riayetten dolayı başvurmak; mahzûfun meşhur bir varlık olduğunu ima etmek, mahzûf ismin zikre değer bir isim olmadığını ima etmek; hazfedilenin meşhur olması ve yerine başkasının geçmesinin mümkün olmaması¹² vb. ivaz tenvîninde de lafızda hafiflik gibi bir sebep olmaktadır.

Genel olarak icâz'ın sebeplerini bu şekilde özetlenmiş oldu. Ancak bu çalışmada tenvîn ve icâz ilişkisini ele aldığı için tenvîn ve çeşitlerini de

⁸ Kınar, *age*, s. 116.

⁹ Kınar, *age*, s. 116.

¹⁰ el-Cürçânî, Ö Abdülkâhir, Ebû Bekr Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâilü'l-i'icâz*, tahk. Muhammed et-Fancî, Dâru'l-kitâbi'l-ÖArabî, Beyrut 1415/1995, s. 125. Ayrıca bkz. Kınar, *age*, s. 116.

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Ali Bulut, *Belâgat Meanî – Beyân – Bedî'*, İFAV Yay., İstanbul 2013, s. 146-152.

¹² ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burhân fî Öulûmi'l-ÖKur'an*, Daru'l-maÖrife, Beyrut 1415/1995, III, 177-180. Ayrıca bkz. Kınar, *age*, s. 118-20.

ele alınacaktır. Böylece îcaz'ın hangi tenvîn çeşidi üzerinde meydana geldiği gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Tenvîn

Arapçada ismin çeşitli tasnifleri bulunmaktadır. Bu tasniflerden birisi de isimlerin belirlilik ve belirsizlik yönüyle marife ve nekre olarak iki kısma ayrılmasıdır. “الكَتَابُ” gibi harfi tarifli, “عُحْرٌ”, “إِسْطَنْبُولٌ” gibi özel isimleri ve “أَنْتَ” gibi zamirleri gösteren kelimelere *marife*; “كِتَابٌ مَدِينَةٌ” gibi harfi tarifsiz ve belirsiz varlıkları gösteren kelimelere *nekre* denmektedir.¹³ Nekre kelimenin en başta gelen özelliği sonuna tenvîn bitişmesidir. Daha önce belirttiğimiz gibi tenvîn, bitişen kelimenin isim olduğunu da göstermektedir.

Tenvîn (تَنْوِينٌ), tef'îl babından mastar olarak sözlükte “nunlamak” anlamına gelir. Araplar bir kelimenin sonuna tenvîn getirdiklerinde “تَوَيْتَ” ifadesini kullanırlar.¹⁴ Genelde simgesel olarak iki zamme, iki fetha ve iki kesra olarak yazılan tenvîni dilciler, isimlerin sonuna¹⁵ lafzan bitişen zait sâkin nûn olarak kabul etmişlerdir.¹⁶ Genel kabul edilen görüşe göre de söz konusu nûn'u tesniye, cemi müzekker ve diğer nûnlardan ayırmak için *tenvîn* adı verilmiştir.¹⁷

¹³ el-Ğalâiyînî, Mustafa, *Câmi'û'd-durûsi'l-ÛArabiyye*, el-Mektebetu'l-aşriyye, Beyrut 1403/1983, s. 149.

¹⁴ *Lisân*, نون md., XIII, 429

¹⁵ Tenvîn kelimenin sonuna bitişir. Çünkü harekesiz sâkin bir telaffuz olması sebebiyle kelimenin başında bulunmaz. Zira Arapçada sakin bir harfle okunmaya başlanmaz (bkz. Beşne, el-Beştî Fayyib, *Žâhiretu't-tenvîn ve meşhûmuhâ ve Óalâkatuhâ bi'd-delâle*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>).

¹⁶ el-Ğalâiyînî, *age*, s. 7; Ya'Ökûb, Emîl Bedî'Ö, *Mevsû'Öatu'l-hurûfi'l-luġati'l-ÛArabiyye*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1415/1995, s. 215; Hasan, ÓAbbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-me'Öarif, Ķahire, ty., I, 26-27; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24.5>. Tenvîn'in tarifleri konusunda daha geniş bilgi için bkz.: Özlü, Muzaffer, *Arap Dili Gramerinde Nûn ve Halleri*, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001, s. 7.

¹⁷ Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

Nahivciler arasında tenvînin harf olup olmadığı konusunda tartışmalar olmuştur.¹⁸ Her ne kadar tartışmalar olsa da tenvînin varlığı gramercilerin cumhûru tarafından kabul edilmiştir. Konuya bu açıdan baktığımızda tenvînin kelimelere neden bittiği sorusu aklımıza gelmektedir. Çünkü dilde varlığı kabul edilen bir olgunun varlık nedeninin bilinmesi gerekir. Amaçsız bir şekilde kullanıldığı düşünülemez. Öyle olsaydı Kur'an'ın birçok yerinde zikredilmesi de abes olurdu.

Tenvîn'in kelimeye bitmesi, nekrelîği ifade ile birlikte birisi *lafız*, diğeri de *mana* teknik bir tabirle *belâgî* açıdan bitişme sebepleri olmak üzere iki açıdan değerlendirebiliriz. Bu açılardan değerlendirmemiz konuyu daha anlaşılır hale getirecektir.

Tenvîn'in kelimeye lafzen bitişmesinin birtakım sebepleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: *telaffuzda kolaylık sağlamak; isimle-fiili* ¹⁹ *ve munsarîf - gayr-i munsarîf isimleri birbirinden ayırmak.*²⁰

Tenvîn ister simgesel işaret, ister harf olsun zikredilen bu nedenlerden dolayı kelimenin sonuna ziyadeli olarak eklenmektedir. İbn Cinnî gibi dilcilerin öteden beri ifade ettikleri gibi Arapça'da kelimeye yapılan her eklemenin anlama etkisi olacak, anlamı belâgat açısından kuvvetlendirecek ve pekiştirecektir. Ancak tenvînin hangi çeşidinin belâgî

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Beşne, *agm*, [http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24:ÖAbduddâyim Abdullah, Ahmed Muhammed, "et-Tenvîn harfun em Ôalâme", http://www.alukah.net/literature_language/0/34581/eklenme](http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24:ÖAbduddâyim Abdullah, Ahmed Muhammed,) tarihi: 20/09/2011.

¹⁹ Bir kısım dilcilere göre ise tenvîn kelimenin sonuna isimle fiili birbirinden ayırmak için getirilir. Böylece bir anlamda isme mahsus bir özellik olur. İbn Mâlik de *Elîfîye*'de şu beyitle bu kurala dikkat çeker:

بِالْحَرِّ وَاللَّحْرِ وَالنَّادِ وَالْ
وَمُسْنَدٍ لِلْإِسْمِ تَمْيِيزَةً

Cerle, tenvînle, nidayla , harfi ta'rifle

Ve müsnedle ismin (filden) ayrılması hasil oldu

Bkz. İbn ÓAķîl, *Şerhu İbn ÓAķîl*, Dâru't-turâs, Kâhire 1400/1980, I, 16; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

²⁰ Bir kısım nahivcilere göre de tenvîn, munsarîf ve gayri munsarîf isimleri birbirinden ayırmak için kelimenin sonuna getirilmiştir. Bkz. İbn YaÓîş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, el-Mektebetu'l-Vakfiyye, Kahire, ty., I, 53. Ayrıca bkz. Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

olarak anlam üzerinde etkili olduğunu öğrenebilmek için tenvîn çeşitlerini bilmemiz gerekir. Bundan dolayı şimdi tenvîn çeşitlerini ele alacağız.

2.1. Tenvîn Çeşitleri

Tenvîn, delaleti ve işlevi bakımından çeşitlere ayrılır. Buna göre İbn ÖAqıl tenvîni isimlerin ve fiillerin sonuna gelen tenvîn olarak iki kısımda değerlendirir. İsimlere bitişen tenvînleri şöyle sıralar: *temkîn tenvîni* (تَدْوِينُ التَّمَكِينِ), *mukâbele tenvîni* (تَدْوِينُ الْمُخَابَلَةِ),²¹ *tenkîr tenvîni* (تَدْوِينُ التَّنْكِيرِ),²² *ivaz*

²¹ *Mukâbele tenvîni*, cemi müennes sâlim'in sonuna bitişen tenvîndir. Bu tenvîn, cemî müzekker sâlime bitişen cemîlik nûn'una karşılıktır (bkz. el- el-Hâzîmî, Ahmed b. Ömer, *Şerhu Mil'Öati'l-i'Örâb*, yy., ty., s. 22; Yakûb, *Mevsû'Öa*, s. 216; <http://www.drmosad.com/index9.htm/19.05.2013>; <http://majles.alukah.net/showthread.php?52427>-17.05.2013). Bilindiği gibi cemî müzekker sâlim yapabilmek için kelimenin sonuna vâv ve nûn getirilmektedir. Bu nûn'un aslının müfred müzekker ismin sonunda harfî tarifsiz halinde bitişen tenvîn olduğu ifade edilmektedir. İşte o tenvîn cemi müzekker salim yapılırken müfred ismin sonundaki tenvîne karşılık gelmiştir. Bundan dolayı, cemi müennes sâlime bitişen tenvîn de bu nûn'a karşılık olduğu için *mukabele tenvîn*'i adı verilmiştir. Örneğin "مُخَابَلَاتٌ" kelimesinin sonundaki tenvînin "مُخَابَلَاتٌ" kelimesindeki cemi müzekker nûn'una karşılık gelmesi gibi (bkz. İbn ÖAqıl, *age*, I, 17; Hasan, *age*, I, 41-42; Dervîş, Muhyiddîn, *İ'Örabu'l-Kur'an*, Dâru'l-yemâme, Beyrut 1994, III, 229; <http://www.drmosad.com/index9.htm/19.05.2013>; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.)

²² Nekreliğe yani belirsizliğe delalet eden ve mebnî kelimelerin sonuna bitişen tenvîne *tenkîr tenvîni* denir. *Tenkîr tenvîn*'i iki kısma ayrılmaktadır (İbn ÖAqıl, *age*, I, 17; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.):

1. Sonu "سَيَبُوِيَه" Gibi Mebnî Özel İsimlerde: Sonu "سَيَبُوِيَه" ile biten "سَيَبُوِيَه" gibi mebnî kelimelerden marife ve nekre olanlarını birbirinden ayırmak için bitişen tenvîndir. Bu isimlerden tenvînlenenler nekre, tenvînlenmeyenler marifedir. Terkîb-i savtî olarak da bilinen bu isimleri "سَيَبُوِيَه" örneğinde görebiliriz. Tenvînsiz yani kesra üzere mebnî olan "سَيَبُوِيَه" marife meşhur nahiv âlimi Sîbeveyh'i, "سَيَبُوِيَه" şeklinde olan ise tenvîn-i tenkîr'li olarak tanınmayan herhangi bir şahsı göstermektedir (bkz. İbn ÖAqıl, *age*, I, 17; el-Ğalâyîni, *age*, s. 7; el-Hâzîmî, *age*, s. 22; Hasan, *age*, I, 35; Dervîş, *age*, III, 229; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.)

2. İsim Fiillerde: Bir kısım "سَيَبُوِيَه" gibi emir manasında isim fiiller tenvînsiz olarak gelebildiği gibi, "سَيَبُوِيَه" şeklinde tenvîn-i tenkîrli olarak da gelebilmektedir. Bu isim fiillerin kesra üzere mebnî ve tenkîr tenvînli olarak gelmesinde anlam farkı vardır. Bu fiiller tenvînsiz olarak kullanıldığında "سَيَبُوِيَه = sus" muhatabın o andaki konuşmasını kesmesi; "سَيَبُوِيَه = hemen bırak/vazgeç" muhatabın o andaki eylemini bırakması/terketmesi; "سَيَبُوِيَه = şimdi çok konuş", muhatabın o andaki konuşmasını artırması anlamlarını ifade etmektedir. "سَيَبُوِيَه" şeklinde tenkîr tenvînli olarak geldiğinde "سَيَبُوِيَه", muhatabın bütün konuşmasını kesmesini/hiç konuşmamasını; "سَيَبُوِيَه" muhatabın bütün eylemlerini bırakması/terketmesi; "سَيَبُوِيَه" muhatabın bütün konuşmalarını artırması istenmektedir (bkz. el-Ğalâyîni, *age*, s. 7; el-Hâzîmî, *age*, s. 21-22; Hasan, *age*, I, 35; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>). Ancak bu tenvînin bütün isim fiiller için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin "سَيَبُوِيَه" ve "سَيَبُوِيَه" gibi isim fiiller hiç tenvîn almazlar (bkz. Özli, *age*, s. 12.)

tenvîni (تَدْوِينُ الْعَرَضِ). Fiillere bitişen tenvînler ise *terennüm tenvîni* (تَدْوِينُ الشَّرْحِ),²³ *ğâlî tenvîni* (تَدْوِينُ الْمَالِي), *zarûret tenvîni'* dir (تَدْوِينُ الضَّرُورَةِ).²⁴ Ayrıca *hikâye tenvîni* (تَدْوِينُ

3. Mebnî Olan Hayvan Seslerinde: “عَاقٍ = *karga sesi*” gibi hayvan/kuşların üzüntü, korku vb. sebeplerle çıkardığı seslerinin sonuna bitişen tenvîndir. Eğer hayvan söz konusu sebeplerin dışında sadece ses çıkarmak amaçlı yaparsa bu tenvîn tenkîr kabul edilir (bkz. Hasan, *age*, I, 36).

4. Marife Gayr-i Munsarıflara Bitişen Tenvîn: Emîl Bedî'î Ya'Ökûb ise bu ikisinin dışında marife isimleri özellikle de gayri munsarîf isimleri nekre yapmak için bu isimlerin sonuna gelen tenvîn'e *tenvîn-i tenkîr* adını verir. Örneğin “شَاهَدْتُ يَزِيدَ وَيَزِيدًا = *Yezîd'i ve bir yezîdi gördüm.*” cümlesinde birinci “يَزِيدَ” marife olduğu için tenvîn almamış, ikinci “يَزِيدًا” ise bilinmeyen bir kişi olduğu için *tenvîn-i tenkîr* almıştır (bkz. Ya'Ökûb, *Mevsû'ûtu'l-hurûf fi'l-luğati'l-ÖArabiyye*, Dâru'l-cil, Beyrut 1415/1995, s. 215).

²³ Şiirde beyitlerin sonundaki kafiyeye uymak amacıyla bitişen tenvîne *terennüm tenvîni* denir. Bu tenvîn, isim, fiil ve harfin sonuna gelebilir. Söz konusu tenvîn, itlak harfleri veya revî harfleri olan elif, vâv ve yâ, kendilerinden önceki hareke durumuna şiirlerin kafiyelerinde med işlevi yapan harflerdir. Elif'in bir önceki harfi fetha, yâ'nın kesra ve vâv'ın da bir önceki harfi zamme olduğunda med işlevini yerine getirirler. (Daha geniş bilgi için bkz. Ya'Ökûb, *age*, s. 15, 517, 529.) Genel olarak Benî Temîm ve Kays kabilelerinin şiirlerinde görülmüştür. Bu tenvîn, teğannî, şiire incelik ve güzellik getirmek amacıyla bitişmiştir. Ancak İbn Hişâm, Sîbeveyh gibi bir kısım kadim dilcilerin bu tenvîn'in terennümü (nameyi) kesmek için geldiği görüşünde olduklarını belirtir. Şu şiir örnek olarak verilmiştir:

أَوَّلَى اللّٰمِ عَادِلٍ وَالْعَرِيَّةَ بِنِّ
وَقَوْلِي إِنْ أَصَبْتُ لَقَدْ أَصَابُنِّ

*Ey azarlayan kadın! Azarlamayı, serzenişini terk et!
Eğer yaptığım işte isabet ettiysem, isabetli oldu de!*

Şiirin birinci kısmının sonunda gelen “بِنِّ” ikinci kısmının sonundaki “أَصَابُنِّ” kelimelerinin aslı “العتابا” ve “أصابا” idi. Cerîr'in *Dîvân*'ında da nûn'lu değil de elifli olarak gelmiştir. (Daha geniş bilgi için bkz. *Dîvânu Cerîr bi şerhi Muhammed b. Hâbib*, thk. Nu'ûmân Muhammed Emîn Fâhâ, Dâru'l-ma'ârif, Kahire, ty. II, 813; İbn Ya'Öîş, *age*, I, 53; İbn ÖAkîl, *age*, I, 18; Emîl Bedî Yakûb, *Mevsû'ûa*, s. 216; Dervîş, *age*, III, 230; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>; <http://majles.alukah.net/showthread.php?52427-17.05.2013>. Ayrıca bkz.: Özli, *age*, s. 15-16).

²⁴ *Zarûret tenvîni*, İbnu'l-Habbâz'ın *el-Cezûliyye* adlı eserinde bahsettiği bir tenvîndir. Bu tenvîn daha çok münadada kullanılır. Ahvâs'ın aşağıdaki şiirinde münadalara bitişen tenvînler örnek olarak verilmiştir:

سَلَامٌ اللهُ يَا مَطْرًا لَهَا
وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطْرًا السَّلَامُ

*Selam sana olsun ey yağmur!
(Ancak) Sana selam yok ey Matar!*

(Matar, şairin sevgilisiyle evlenen şahıstır). (Bkz. el-Eşmunî, *Şerhu'l-Eşmûni li Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. ÖAbdulhamîd Muhammed ÖAbdulhamîd, el-Mektebetu'l-ezheriyye, Kahire, ty., III, 262-263; Dervîş, *age*, III, 230.)

Kuşeyyir ÖAzze'nin şu şiirinde geçem جَمَلْ kelimesinin sonundaki tenvîn de zarûret tenvîni olarak kabul edilmiştir:

لَيْتَ التَّحِيَةَ كَانَتْ لِي فَأَشْكُرُ
مَكَانَ يَا جَمَلٌ * حَيْتَ يَا أُجْلَى

Keşke sevgilimden bana selam olsaydı da ona teşekkür etseydim!

Ey deve! Sana selam olsun dediği yerde beni ey adam diye selamlasaydı!

(bkz. el-Eşmunî, *age*, III, 263-264.)

كَايَةً²⁵ ve şaz *tenvîni* (تَدْوِينُ الشُّؤْدِ)²⁶ gibi iki tenvînden de bahsedilir. Bundan dolayı Emîl Bedî'ü Ya'ûkûb muhtemelen İbn 'Aqîl'in bu tasnifinden esinlenerek tenvînleri *orijinal (asîl)* ve *orijinal olmayan (gayri asîl)* olmak üzere iki kısma ayırır:²⁷ Asîl tenvînler: *temkîn tenvîni*, *mukâbele tenvîni*, *tenkîr tenvîni*, *ivaz tenvîni*;²⁸ asîl olmayan tenvînler: *Terennüm tenvîni* ve *ğâlî tenvîni*.²⁹

Bu tenvînlerden *ivaz tenvîni* (تَدْوِينُ الْعَرَضِ) ve *temkîn tenvîni* (تَدْوِينُ التَّمَكِّيْنِ) belâgî amaçlı kullanılmakta ve belâgî anlamlar içermektedir.

2.1.1. İvaz Tenvîni

Bir harf, kelime veya cümlede meydana gelen haziften sonra o hazfin yerine bedel olarak gelen ve hazfe delalet eden tenvîne *ivaz tenvîn'i* denir. Bu tenvîn üç kısma ayrılır:³⁰

2.1.1.1. Müfred İsimden İvaz

“أَيًّا”, “بَعْضٌ” ve “كُلٌّ” gibi devamlı müfrede muzaf olan (ancak cümleye muzaf olmayan)³¹ kelimelerin muzafun ileyi hazfedilerek, bu kelimelerin sonlarına bedel olarak tenvîn getirilir. Örneğin “كُلٌّ يَمُوتُ” = *Her*

²⁵ Daha önce nekre olarak geçen bir isimden tekrar bahsederken aynı şekilde nekre kelimeyi tenvînlî olarak zikrettiğimizde eklediğimiz tenvîne *tenvînu'l-hikaye* denmektedir. Örneğin, bir kıza *dolunay* adı verildiğinde “كُلٌّ” (nasb halinde) daha sonra ondan bahsederken “كُلٌّ” şeklinde tenvînlî söylendiğinde bitişen tenvîndir (bkz. Ya'ûkûb, *Mevsû'ûa*, s. 216; Dervîş, *age*, III, 230).

²⁶ Dilci Ebû Zeyd'in aktardığı gibi bazı insanların “هؤلاء قومك” sözlerinde olduğu gibi ism-i işaretin sonuna eklenen tenvîne *şaz tenvîni* (تَدْوِينُ الشُّؤْدِ) denir. Faydası harf sayısını artırmaktır (تَكْتِيرُ اللَّفْظِ) (bkz. Ya'ûkûb, *Mevsû'ûa*, s. 216; Dervîş, *age*, III, 230; <http://majles.alukah.net/showthread.php?52427-17.05.2013>). İçerisinde İbn Mâlik ve Cevherî gibi bir kısım nahivciler bu tenvînin gerçekte “ضَيْفٌ = *dalkavuk, tufeyli, asalak*” kelimesinde olduğu gibi zâid nûn olduğu görüşündedir. Sîbeveyh ise nûn'un aslî olduğunu ve “ضفن” kökünden türediğini belirtir (bkz. *Lisan*, ضيف md., IX, 210).²⁶ İbn Hişâm, İbn Mâlik'in görüşüne itiraz eder ve bunun vakıf halinde bitişmediği için tenvîn olduğu görüşünü ileri sürer (<http://majles.alukah.net/showthread.php?52427-17.05.2013>).

²⁷ Ya'ûkûb, *Mevsû'ûa*, s. 215-216.

²⁸ İbn 'Aqîl, *age*, I, 17; el-Galâyînî, *age*, s. 7; el-Hâzîmî, *age*, s. 17.

²⁹ İbn 'Aqîl, *age*, I, 21; el-Hâzîmî, *age*, s. 25.

³⁰ İbn 'Aqîl, *age*, I, 17; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

³¹ el-Hâzîmî, *age*, s. 24.

(*insan*) *ölür/ölecek.*” cümlesinde “كل”den sonra gelen muzafun ileyh (إنسان) hazfedilmiş ve “كل” kelimesine de ivaz tenvîn'i bitişmiştir. Kur'an'da bunun örnekleri çoktur.

Örnek 1: “كُلًّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ Gerçi Allah her birine de güzellik (cennet) vaat etmiştir.”³²

Ayette geçen “كُلًّا” kelimesinin sonuna bitişen tenvîn de hazfedilen muzafun ileyh'den ivazdır. Hazfedilen muzafun ileyh ile takdiri “كل المجاهدين والقاعدين = *cihat edenlere ve geride kalanlara*” şeklindedir.³³ Aynı ayette geçen “المجاهدين والقاعدين” kelimelerini tekrar etmemek için bu hazfe başvurulduğu ve böylece îcâz-ı hazfin meydana geldiği açıkça görülmektedir.

Örnek 2: “مَلِكِ الْمُرْسَلِ فَظَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.”³⁴

Ayette tenvinli olarak geçen “بَعْضٍ” kelimesinin muzafun ileyhi hazfedilmiştir. Kelimenin takdiri “بَعْضُهُمْ” şeklindedir.³⁵ Aynı şekilde bu izafet terkîbinde de muzafu ileyh olan “هم” zamirinin hazfi ile îcâz-ı hazfin olduğu görülür.

Örnek 3: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا فَالَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ O'nu hangi isimle çağırırsanız çağırın, O'nun en güzel isimleri vardır.”³⁶

Ayette geçen “يَا” kelimesinin de muzafun ileyhi hazfedilmiş ve sonuna ivaz tenvîn'i getirilmiştir. Kelimenin takdiri “أَيُّ اسْمٍ” şeklindedir.³⁷

³² Nisâ, 4/95.

³³ Daha geniş bilgi için bkz.: İbn ÓAqîl, *age*, I, 17; el-Ğalâyînî, *age*, s. 7-8; YaÓkûb, *MevsûÓa*, s. 215; el-Hâzimî, *age*, s. 24; Hasan, *age*, I, 40; Dervîş, *age*, III, 230; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

³⁴ Bakara, 2/253.

³⁵ el-Hâzimî, *age*, s. 28.

³⁶ İsrâ, 17/110.

³⁷ el-Ğalâyînî, *age*, s. 7-8. Kur'an'da daha fazla örnekler için bkz. Yasin, 21/33; İsrâ, 17/84; Furkan, 25/39; Neml, 27/87.

Aynı şekilde bu izafet terkîbinde de muzafu ileyh olan “اسم” kelimesinin hazfi ile îcâz-ı hazif olduğunu görebiliriz.

2.1.1.2. Cümleden İvaz

“حِينَ”, “يَوْمَ”, “عَلَيْهِ”, “سَاءَ” gibi zaman zarfından sonra gelen “ذ”e ve nadir de olsa “ذ”e bitişen tenvîn, hazfedilen bir cümle veya cümlelerden ivaz olarak getirilir.³⁸

2.1.1.2.1. Bir Cümleden İvaz

Kur’an’daki örneklere göz atacak olursak:

Örnek 1: “وَقَدْ تَمَّ حِينَئِذٍ تَذَوُّونَ” *siz o zaman bakıp kalırken,*³⁹

Ayette geçen “حِينَئِذٍ” kelimesindeki “ذ”den sonra gelen “بَلَغَتِ الْخُلُوفُ” *kişinin canı boğaza dayanınca* cümlesi kısaltmak amacıyla hazfedilmiş, ondan bedel olarak “ذ”in sonuna “حِينَئِذٍ” şeklinde tenvîn bitişmiştir.⁴⁰ Böylece îcâz-ı hazif sanatı görülmüştür.

Örnek 2: “وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ” *İşte o gün, inananlar, Allah’ın yardımına sevineceklerdir.*⁴¹

Ayette geçen “يَوْمَئِذٍ” kelimesinin sonundaki tenvîn, cümleden ivazdır. “يَوْمَئِذٍ”nin aslı “يَوْمَ تَغْلِبُ الرُّومُ” *Bizanslıların galip geldiği gün* idi. Muzafun ileyh olan “تغلب الروم” cümlesi hazfedilmiştir.⁴² Sonuçta bu eksiltmeyle de îcâz-ı hazif meydana gelmiştir.

Örnek 3: “وَلَا يَنْفَعُكُمْ بِشَيْءٍ مِّثْلَكُمْ إِذًا لَخَسُونَ” *Kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz hüsrana uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur.*⁴³

³⁸ YaŖkûb, *MevsûŖa*, s. 216; DervîŖ, *age*, II, 230; Hasan, *age*, I, 40.

³⁹ Vakıa, 56/84.

⁴⁰ İbn ŖAķıl, *age*, I, 17; el-Galâyinî, *age*, s. 8.

⁴¹ Rum, 30/4.

⁴² DervîŖ, *age*, VII, 72.

⁴³ Mûminun, 23/34.

Ayette geçen “إِذَا” şart edatından sonra gelen şart cümlesi hazfedildi ve sonuna ivaz tenvîn'i getirildi. Yine “... وَإِذْ لَمِنَ الْقَوْمِ إِذْ إِذًا لَمِنَ الْقَوْمِ” = *o takdirde hiç şüphesiz, gözde kimselerden de olacaksınız.*”⁴⁴ ve “وَإِذْ لَمِنَ الْقَوْمِ إِذْ إِذًا لَمِنَ الْقَوْمِ” = *O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük mükâfat verirdik.*”⁴⁵ ayetlerinde geçen “إِذَا” kelimelerinden sonra gelen şart cümleleri hazfedilmiş ve sonlarına hazfedilen cümleden bedel ivaz tenvîn'i getirilmiştir.⁴⁶ Böylece kısaltılan ifadelerin olduğu kelimelerde îcâz-ı hazif meydana gelmiştir.

2.1.1. 2.2. Cümlelerden İvaz

Cümlelerden ivaz, İbn Mâlik'in de belirttiği gibi cümleye zorunlu olarak muzaf olan “إِذَا” ve “إِذًا” gibi zarflarla olur. Bu da cümleyi daha kısa bir şekilde ifade etmek yani îcaz amacıyla yapılır.⁴⁷ Bu tenvîni aşağıdaki ayetlerde görebiliriz.

Örnek 1: *إِذْ إِذًا لَمِنَ الْقَوْمِ* = *İşte o gün, kendi haberlerini anlatır.*”⁴⁸

İbn Ya'îş'in belirttiği gibi bu ayette üç cümle hazfedilmiştir. Ayetin takdiri şöyledir. “يَوْمَئِذٍ تَزُلْزِلُ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَتَخْرُجُ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا، وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا” = *Yer dehşetle sarsıldıkça sarsıldığı, yeryüzü ağırlıklarını dışarıya çıkardığı ve insanın: “Buna ne oluyor?” dediği gün...*”⁴⁹ Çünkü sûrenin baş tarafını incelediğimizde aynı anlamı ifade eden (إِذْ إِذًا لَمِنَ الْقَوْمِ) وَخَرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا) ayetler geçmiştir. Böylece gereksiz tekrara, yani haşve meydan vermemek amacıyla hazifle îcaz yoluna gidilmiştir.

⁴⁴ Şuarâ, 26/42.

⁴⁵ Nisa, 4/67.

⁴⁶ Derviş, *age*, VI, 510. Kur'an'da geçen diğer örnekler için bkz. Kehf, 18/99; Taha, 20/102; Kasas, 28/66; Müminun, 23/101; Hacc, 22/56.

⁴⁷ el-Îzâzî, *age*, s. 24-25; Hasan, *age*, I, 41; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

⁴⁸ Zilzal, 99/4.

⁴⁹ el-Îzâzî, *age*, s. 24-25; Hasan, *age*, I, 41; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

2.1.1.3. Harften İvaz

“جَوَارٍ . غَوَائِشٍ . عَوَادٍ” gibi gayr-i munsarîf ism-i menkûs ve sîğâ-i müntaha'l-cumû vezninde gelen isimlerin ref (جَوَائِي . غَوَائِشِي . عَوَادِي) ve cer (جَوَائِي . غَوَائِشِي . عَوَادِي) hallerinde sonundaki aslî harf olan yâ'nın hazfedilmesiyle kelimelerin sonuna bitişen tenvîndir. Çünkü bu kelimelerin sonundaki yâ'nın üzerine zamme ağır gelerek zamme hazfedilmiş, peşine iki sâkinin içtiması sebebiyle yâ da hazfedilmiş ve bedel olarak sonlarına tenvîn getirilmiştir.⁵⁰ Sîbeveyh ve nahiv cumhurûna göre bu tenvîn, hazfedilen yâ'dan ivaz; Müberred'e göre ise yâ üzerine ağır gelen zamme'den ivazdır.⁵¹ Benzer şekilde nakıs fiillerin müfred müzekker sîğasında gelen “قَوَائِشٍ . كَوَائِشٍ . سَوَائِشٍ” gibi ism-i fâillerin sonundaki tenvîn de ivaz olarak kabul edilmiştir.⁵²

Aşağıdaki ayetler ve hadiste bu tenvîni görebiliriz.

Örnek 1: جَنَّاتٍ الْجَنَّةِ دَانٍ = İki cennetin de meyvesinin toplanması yakındır.”⁵³

Ayette geçen “دَانٍ” kelimesi “كَدَّأَ” fiilinin isim fâili olup sonundaki tenvîn hazfedilen yâ harfinden ivazdır. Kelimenin aslı önce “كَدَّأُو” idi. Vâv kendinden önceki kesra sebebiyle yâ'ya çevrildi, sonra içtimâ-i sâkineyn sebebiyle yâ da hazfedildi.⁵⁴ Böylece îcâz-ı hazfe yol açıldı.

Örnek 2: كُلُّ مَنْ عَمَلَهَا فَنَانٍ = Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.”⁵⁵

⁵⁰ Daha geniş bilgi için bkz.: İbn ÖAkîl, *age*, I, 17; el-Galâyînî, *age*, s. 8; el-Hâzîmî, *age*, s. 23-24; el-Afgânî, Sa'ûdî, *el-Mucez fi'l-kavâ'idî'l-lugatî'l-ÖArabiyye*, Dâru'l-fîkr, ty., s. 160; Ya'ûkûb, *Mevsû'ûa*, s. 215; Hasan, *age*, I, 38-39; Dervîş, *age*, III, 230; Beşne, *agm*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

⁵¹ Özli, *age*, s. 13.

⁵² <http://www.drmosad.com/index9.htm>/19.05.2013.

⁵³ Rahman, 55/54.

⁵⁴ <http://www.drmosad.com/index9.htm>/19.05.2013.

⁵⁵ Rahman, 55/26.

Ayette geçen “فَانِ” kelimesi “فَانِي” fiilinin ism-i fâili olup sonundaki tenvîn hazfedilen yâ harfinden ivazdır. Bu hazifle îcaz-ı hazif meydana geldi.

Örnek 3: “كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ” = Hepiniz çobansınız, götüğünüzden sorumlusunuz.”⁵⁶

Hadiste geçen “رَاعٍ” kelimesi “رَاعِي” fiilinin ism-i fâili olup sonundaki tenvîn hazfedilen yâ harfinden ivazdır.⁵⁷ Dolayısıyla îcaz-ı hazfin meydana geldiğini söyleyebiliriz.

2.1.2. Temkîn Tenvîni

“رُحَى” gibi nekre ve “رُحَى” gibi marife bütün mu'rab munsarîf isimlere bitişen bu tenvîne *temkîn tenvîni* denir. Bu tenvîne *tenvînu'l-emkeniyye* (تَنْوِينُ الْأَمَكَنِیَّةِ) adıyla birlikte munsarîf isimlere bitiştiği için *tenvînu's-sarf* (تَنْوِينُ الصَّرْفِ) da denilmiştir.⁵⁸ el-Kisâî ve el-Ferrâ'oya göre ise bu tenvîn, isim ve fiili birbirinden ayırdığı gibi müfred mürekkep isimleri de birbirinden ayırmaktadır.⁵⁹ Ancak bu tenvînin çoğu zaman nekre kelimelere bitiştiğini belirtmeliyiz.

3. 1. Temkîn Tenvînin Belâgî Anlamları

Yukarıda da ifade edildiği gibi belâgî anlam içeren, özellikle de ihbârî cümlelerde geçen ve nekre kelimelerin sonuna bitişen tenvîn, *temkîn tenvîni* olarak kabul edilmektedir. Bu tenvîn bilinmeyen ve müfred olan varlığı göstermektedir.⁶⁰ Aslında bu tenvîn belâgatta yerini bulan müsned

⁵⁶ Buhârî, Cumua 11, Cenâiz 32, İstikrâd 20, Vesâyâ 9, Itk 17, 19, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmare 20; Ebû Dâvûd, İmare 20; Tirmizî, Cihâd 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 5, 54, 55, 10, 111, 121.

⁵⁷ <http://www.drmosad.com/index9.htm/19.05.2013>.

⁵⁸ İbn ÓAqîl, *age*, I, 17; el-Galâyînî, *age*, s. 7; el-Hâzîmî, *age*, s. 18; el-Afgânî, *age*, s. 155; Yakûb, *Mevsû'â*, s. 216; Hasan, *age*, I, 33; <http://www.drmosad.com/index9.htm/19.05.2013>; <http://majles.alukah.net/showthread.php?52427-17.05.2013>

⁵⁹ Özli, *age*, s. 11.

⁶⁰ es-Sekkâkî, Ebû Ya'qûb Yûsuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ölûm*, thk. ÓAbdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-Öilmiyye, Beyrut 1420/2000, s. 286-287.

ileyh, müsned ve fiilin müteallakları olarak ifade edilen kelimelerin sonuna da bitişmektedir. Ancak bu belâğî anlamlar nereden çıkmakta veya öncekilerin pek dikkat çekmediği bu anlamlar nasıl ortaya çıkmıştır? Bu konu belâgatçılar arasında tartışma konusu olmuştur. Söz konusu anlama işaret eden bir karînenin olması gerekir. Bu karîne, Ahmed Bedevî gibi belâgatçılara göre söz konusu anlamların muktazay-ı hâl⁶¹ yani sözün söylendiği makam veya kelamın sibak-siyakından;⁶² Abdulfettâh Lâşîn, Aĥmed Muştafâ el-Merâğî, Aĥmed Matlûb gibi çağdaş belâgatçılara göre nekre kelimenin kendisinde gizli olan anlamdan ve bu iki görüşü cemederek, kelimedede gizli olan anlamın cümlenin siyakından ortaya çıktığı şeklinde orta yolu takip edenler de olmuştur.⁶³

Aşağıda özellikle ayet örneklerinde bu anlamların siyak bağlamında çıkış sebepleri izah edilmeye çalışılmıştır. Sibak ve siyaktan yani bağlamdan sözün gelişi ile öncesi ve sonundaki ifadeden hâsıl olan mana anlaşılmaktadır.⁶⁴ Çünkü bir ibare ve cümlenin anlaşılmasında sibakın ve siyakın kısacası bağlamın büyük önemi vardır. Biz ayetlerin belâğî anlamlarını açıklarken kısaca *siyak* veya *bağlam* şeklinde terimlemeyi tercih ettik. Bağlamın cümleyi anlamadaki değerine işaret eden John Lyons “*Bana sözcüğün bağlamını verin, size anlamını söyleyeyim.*” demiştir.⁶⁵ Özellikle Kur’an’da geçen bir ayetin anlaşılmasında siyakın rolü önemlidir. Bundan dolayı araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan siyakla ilgili bir kısım esasları şöyle sıralayabiliriz: *Her bir ayetin bir önceki*

⁶¹ Muktazay-ı hal, söylenecek sözün hal, makam ve şahsa uygun söylenmesidir. Bkz. Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 103.

⁶² el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Ĥabenneka, *el-Belâğatu’l-ĖArabiyye usuhâ ve Ėulûmuhâ ve funûnuhâ*, Dâru’l-Ĥalem – Dâru’ş-şâmile, Şam/Beyrut 1416/1996, s. 400. Ayrıca bkz. Fadl Hasan Abbâs, *el-Belâga funûnuhâ ve efnânuhâ Ėilmu’l-meğânî*, Dâru’l-furĤân li’n-neşr ve’t-tevzîğ, Yermûk 1417/1997, s. 329; Ĥuseynî, Seyyid Muhammed Mîr – Esvedî, Ali, “*et-Tenkîr ve belâğatuhu’l-cemâliyye fi Nehci’l-belâga*,” *Mecelletu’l-CemĖiyyetu’l-İrânîyye li’l-lugati’l-ĖArabiyye ve âdâbihâ*, er-RabîĖ 1392, sy. 26, s. 31; eš-Şarâyira, *age*, s. 91.

⁶³ eš-Şarâyira, *age*, s. 130.

⁶⁴ Ünver, *age*, s. 77.

⁶⁵ Ünver, Mustafa Ĥur’an’ı Anlamada Siyakın Rolü, Sidre Yay., Samsun 1996, s.67

ayetin müstakil veya önceki ayetin tamamlayıcısı olup olmadığı tespit edilmeli;⁶⁶ atıf harfleriyle bağlanmasına dikkat edilmeli;⁶⁷ art arda gelen ayetlerde konu benzerliği göz önünde bulundurulmalı;⁶⁸ zıt taraflar olup olmadığı incelenmeli;⁶⁹ arasöz (istitrad) yani bir manadan diğer manaya geçme düşünülmesi;⁷⁰ ayet bir bütün olarak ele alınmalı;⁷¹ komşu ayetlerle irtibatına genel, özel, aklî, hissî, hayalî veya bir başka ilişki yönüne bakılmalı;⁷² farklı konuların birbirleriyle irtibatının olabileceği düşünülmesi;⁷³ ifadenin ortaya çıktığı dış dünyası olarak algılanan büyük bağlam/tarihsel arka planı göz ardı edilmemeli.⁷⁴ Bunların dışında ibarenin zahiri/ibarenin kendisinden çıkan anlamı; ibarenin içerisinde kastedilen asıl anlamı⁷⁵ ve ayetin umûmî ve hususî yönü vb. konular da ayetin anlaşılmasında özellikle belâgî anlamın çıkmasında etkin rol oynamıştır.⁷⁶

Belâgî anlamlara geçmeden, ihbârî cümlelerin bu öğelerini kısaca izah edelim. İhbârî yani yargı ifade eden cümlelerin temel iki ögesi vardır: *Müsned, müsned ileyh*. Bunun yanında yan öge/unsur olarak adlandırılan *fiilin müteallakları* vardır.

Müsned: Buna *mahkûmun bih* ya da *muhberun bih* de denir. Cümlede yüklenen hükmü ifade eden öğedir. Bundan dolayı isim cümlesinde haber, fiil cümlesinde ise fiildir. Aynı zamanda nakıs fiillerin haberleri ve ef'âl-i kulûb fiillerinin ikinci mef'ûlü de müsned sayılır.⁷⁷

⁶⁶ Ünver, *age*, s. 99 .

⁶⁷ Ünver, *age*, s. 103 .

⁶⁸ Ünver, *age*, s. 104 .

⁶⁹ Ünver, *age*, s. 105 .

⁷⁰ Ünver, *age*, s. 107

⁷¹ Ünver, *age*, s. 111.

⁷² Ünver, *age*, s. 113 .

⁷³ Ünver, *age*, s. 116 .

⁷⁴ Ünver, *age*, s. 121 .

⁷⁵ Ünver, *age*, s. 132.

⁷⁶ Kur'an'ı anlamada siyakın rolünü anlamada daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Ünver. *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Samsun 1996.

⁷⁷ Kalkîle, ÓAbduh ÓAbdulazîz, *el-Belâgatul-İstîlâhiyye*, Dâru'l-fikri'l-ÓArabî, Kahire 1412/1992, s. 187-188; Bulut, *age*, s. 52.

Müsned İleyh: Buna *mahkûmun aleyh* ve *muhberun anih* da denir. Cümlede kendisine hüküm yüklenen ögeyi ifade eder. Müsned ileyh, isim cümlesinde mübteda, fiil cümlesinde fâil ya da nâib-i fâildir. Aynı zamanda nakıs fiillerin isimleri ve ef'âl-i kulûb fiillerinin birinci mef'ûlü de müsned ileyh sayılır.⁷⁸

Fiilin Müteallakları: Fiilin müteallaklarından maksat müsned ve müsned ileyh dışındaki diğer öğelerdir. Bununla da mef'ûl, hal, zarf, câr-mecrûr/mef'ûlüh gayr-i sarîh gibi fiile bağlı olan ma'mûller kastedilmiştir. Söz konusu öğeler, belâgat ilminde, cümlelerin temel öğeleri olan müsned ve müsned ileyhe nisbeten ikinci planda kabul edilmiştir.⁷⁹

Müsned, müsned ileyh'in ve fiilin müteallaklarının sonuna bitişen *temkîn tenvîninin* hem Arap kelimasında hem de Kur'an ayetlerinde belâgî olarak isti'zâm/ta'zîm/tefhîm/fehâmet (büyükleme, ululama, şanı/durumunu yüceltme), nev (çeşit/tür), taklîl (azlık/kısalık), umûmîlik (genellik), teksîr (çokluk) ifade ettiği gibi mübalağa, tahkîr (hakaret/aşağılama/değersizlik), tehvîl (korkutma), tasğîr (küçüklük/küçük düşürme), işâa (yayma), teb'îz (kısmîlik), ibhâm (kapalılık), tevbîh (azarlama) ve tenbîh (uyarı) anlamlarına da geldiği görülür. Örneğin İbn Ebi's-Sam'î'nin şiirinde geçen "حَاجِبٌ" kelimelerini örnek olarak verebiliriz:⁸⁰

لَهُ حَاجِبٌ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ بِشَيْءٍ وَلَيْسَ لَهُ عَنْ طَالِبِ الْعُرْفِ حَاجِبٌ

Onu lekeleyecek her şeyden koruyacak büyük bir engelleyicisi var,

Onu iyilik isteyeneye iyilik yapmaktan engelleyecek en ufak/küçük bir engelleyicisi bile yok

⁷⁸ Kalkîle, *age*, s. 197; Bulut, *age*, s. 52.

⁷⁹ Kalkîle, *age*, s. 229; el-Fil, *Tevfîk, Belâgatu't-terâkib dirâse fi Ôilmi'l-meÔânî*, Mektebetu'l-âdâb, Kahire, ty., s. 155; Bulut, *age*, s. 119.

⁸⁰ es-Sekkâkî, *age*, s. 289; Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. ÔAbdilvahhâb, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Dâru'l-kutubi'l-Miŕriyye, Kahire, ty., I, 308; Hasan Hâbanneka, *age*, s. 406; es-SaÔidî, ÔAbdu'l-muteÔâl, *Buĝyetu'l-idâh lilelhiŕi'l-miftâh fî Ôulûmi'l-belâga*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 1420/1999, I, 77; Kalkîle, *age*, s. 227; es-Şarâyira, *age*, s. 122.

Şiirde geçen birinci “حاجب” kelimesi, cümlede mübteda olarak müsned ileyh, ikinci “حاجب” kelimesi ise nakıs fiil olan “ليس”nin haberi olmak üzere müsned'tir. Şiirde geçen birinci “حاجب” kelimesindeki nekrelilik ta'zîm için olup “حاجبٌ عَظِيمٌ = büyük bir engelleyici” anlamındadır. İkinci “حاجب” kelimesindeki nekrelilik ise taklîl içindir. Çünkü şiirdeki kahramanın herhangi bir küçük iyiliği reddetmesi söz konusu değildir.⁸¹ Bu iki tenvînin kelimenin ta'zîm/taklîl anlamlarını ifade etmesi, övülen kimsenin durumuyla ilgili olduğu içindir. Bu anlam, şiirin kahramanıyla ilgili olarak şiirin akışından anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Arap kelimada “شَرٌّ” nekre kelimesi mübteda olarak müsned ileyh olup “شَرٌّ فَظِيْعٌ عَظِيْمٌ” anlamında ta'zîm ifade etmektedir.⁸² “شَرٌّ” nekre kelimesinin “شَرٌّ وَاحِدٌ” anlamında tekilliği ifade ettiği de belirtilmiştir.⁸³ Benzer şekilde şairin şu şiirinde müsned ileyh olarak gelen “دواءٌ” ve muzafun ileyh olan “دَاءٌ” kelimesinin sonundaki tenvîn nevi ifade etmek için kullanılmıştır:

لكل داءٍ دواءٌ * يستطبُّ به إلا الحماسة أعمَّتْ من يداوبها

Her çeşit derdin tedavisini yapacak bir ilaç vardır,

Ancak tedavi edeni çaresiz bırakan ahmaklık hariç.⁸⁴

Aynı şekilde Hâssân b. Şâbit'in şu şiirinde geçen “هَمٌّ” kelimesi muahhar mübteda olarak müsned ileyh olup teksîr manasında gelmiştir.⁸⁵

لَهُ هَمٌّ لَا يَهْتَمُّ بِأَوْهَا هَمُّهُ الصَّغِيرُ أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ

⁸¹ es-Sekkâkî, *age*, s. 289; Hasan Hâbenneka, *age*, s. 406; Kaşkîle, *age*, s. 227.

⁸² el-Şazvîni, *age*, II, 37; es-Sekkâkî, *age*, s. 288; et-Taftâzânî, Sa'ûduddîn Mes'ûd b. Ömer, *el-Mutavvel Öale't-Telhîs*, Dersâdet Yayınevi, İstanbul 1308, s. 116.

⁸³ et-Taftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 116.

⁸⁴ Şiir için bkz. Zemaşşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ÖUyûn es-Sûd, Dâru'l-kutubi'l-Öilmiyye, Beyrut, ty., II, 289; Emîl Bedî Ya'ûkûb, *el-Mu'öcemu'l-mufassal fi şevâhidi'l-lugati'l-ÖArabiyye*, Dâru'l-kutubi'l-Öilmiyye, Beyrut 1996, VIII, 289; Hasan Hâbenneka, *age*, s. 407; Kaşkîle, *age*, s. 226.

⁸⁵ el-ÖAskerî, Ebû Hilâl, *Dîvânu'l-me'âni*, <http://islamport.com/w/adb/Web/590/42.htm>. 02/08/2014.

Onun büyüklüğünün sınırı olmayan birçok himmeti var,

En küçük himmeti zamandan/asırdan daha değerlidir.

Yine Araplar bir kişinin çok devesi olduğunda *إِنَّ لَهُ لَإِبِلًا* ve çok koyunları olduğunda da *إِنَّ لَهُ لَغَنَمًا* derlerdi.⁸⁶ Aynı zamanda *إِنَّ لَهُ لَإِبِلًا* ye “*إِنَّ*” cümlelerindeki nekre olan kelimeler, ihbari cümlede müsned ileyhin nekrenin teksîr anlamı ifade etmesine de bir delildir.

Tenvînli kelime müsned olarak geldiğinde de belâgî anlamlar ifade eder. Örneğin, ta’zîm ifade ettiğini Arapların “*أنت أميرٌ ومحمدٌ وزيرٌ* = *Siz emîr(imiz)siniz, Muhammed de vezir(imiz)dir.*” cümlesinde haber olarak gelen “*أميرٌ*” ve “*وزيرٌ*” gibi kelimelerde de görebiliriz.⁸⁷ Aksine *زَيْدٌ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا* *Zeyd hiçbir şey değildir.*” cümlesinde *ليس* ye benzeyen *مَا*’nın haberi olarak müsned olan *الغنى في* nin sonundaki tenvîn tahkîr ifade etmektedir.⁸⁸ Hz. Ali’nin “*الغنى في*” *Gurbette zenginlik vatandır, vatanda fakirlik gurbettir.*” bu hikmetli sözünde geçen “*وطنٌ*” ve “*عربةٌ*” kelimeleri nevi (tür) içindir. Zira Hz. Ali, toplumda zenginliğin ne derece önemli bir olgu olduğuna ve fakirliğin de ne derece kötü olduğuna bu nekre kelimeleri kullanarak dikkat çekmiştir.⁸⁹

Bütün bu örnekler, Arap kelimelerinde yargı bildiren cümlelerde müsned, müsned ileyh ve fiilin müteallakları öğelerinden tenvînli olanların bir kısım belâgî anlamlar için kullanıldığını göstermektedir. Şimdi Kur’an ayetleri örneğinde *temkîn tenvînli* bu öğelerin belâgî anlamlarını açıklamaya çalışacağız. Biz burada Kur’an’da ilk planda göze çarpan bir

⁸⁶ ez-Zemahşerî, *Keşşâf Óan hákÓiki gavâmudî’t-tenzil ve Óuyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-teóvil*, Edebu’l-Havze Yay., yy., ty., II, 139; el-Şazvîni, *age*, II, 37; el-Îcî, *Adu’d-Dîn, el-Fevâidü’l-giyâsiyye fi Óulûmi’l-belâga*, thk. ÓÂşık Hüseyin, Dâru’l-kitâbi’l-mısri – Dâru’l-kitâbi’l-Lübnânî, Kahire-Beyrut 1991/1412, s. 54; Derviş, *age*, III, 423; es-ŞaÓidî, *age*, I, 77; Şalkîle, *age*, s. 226; Hüseynî– Esvedî, *agm*, s. 32.

⁸⁷ Hüseynî – Esvedî, *agm*, s. 35.

⁸⁸ es-Şarâyira, *age*, s. 128.

⁸⁹ Hüseynî– Esvedî, *agm*, s. 36.

kısım belâgî anlamları ele alacağız ve bu anlamlara uygun olarak da ayetlerin meallerini vermeye gayret edeceğiz.

3.2. Müsned İleyhin Belâgî Anlamları

3.2.1. Tazîm/Tefhîm/İsti'zâm

Örnek 1: “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ” = *Kısasta sizin için büyük bir hayat vardır.*⁹⁰

Ayette geçen “حياة” kelimesi cümlede muahhar mübteda olarak⁹¹ müsned ileyh olup “حياة” kelimesinin “حياة عظيمة = büyük bir hayat” anlamında olduğu belirtilerek tenvînin hem ta'zîm hem de nevi için olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁹² Ayrıca “حياة عظيمة” şeklinde olan sıfat tamlamasında da sıfatın hazfi ile îcaz-ı hazif meydana geldiği de ifade edilmiştir.⁹³ Benzer şekilde Araplarca “بعض إجماء للمجيع” *Bir kısım insanları öldürmek, toplumu diriltmektir.*, “كثرة القتل لا يعقل القتل” *Katilliğin azalması için öldürmeyi çok yapınız.* gibi katilliği önleyici vecîz ifadeler de görülmüştür. Onlar “انقضى لقتل” *Öldürme, öldürmeyi en iyi şekilde yok eder.* bu ifadeyi de en îcazlı bir söz olarak kabul etmişlerdi. Ancak bu ayet (وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ = *Kısasta sizin için büyük bir hayat vardır.*), bütün bu sözleri en veciz bir şekilde ifade etmiş ve belâgatın en zirvesine ulaşmıştır.⁹⁴ Buradaki tenvînin ta'zîm anlamının ayetin siyakından anlaşıldığını söyleyebiliriz. Çünkü “Öldürürsem öldürülürüm” korkusuyla⁹⁵ katillikten vazgeçmekle hem kendisini hem de karşı tarafın hayatı kurtulmaktadır.

⁹⁰ Bakara, 2/179.

⁹¹ Dervîş, *age*, I, 253.

⁹² ez-Zemaşerî, *Keşşâf*, I, 222; el-Şazvînî, *age*, II, 39; es-Sekkâkî, *age*, s. 289; es-Şa'îdî, *age*, I, 78; Kalkîle, *age*, s. 227; ÖAbbâs, *age*, s. 329; es-Şarâyira, *age*, s. 123. Buradaki tenvînin nevi için olabileceğine şöyle bir açıklama getirilmiştir: Hem maktûlün öldürülmemesiyle, hem de kâtilin öldürülmemesiyle kendisine kısasın uygulanmamasından dolayı bahşedilen hayat çeşidini ifade etmektedir. Bkz. el-Şazvînî, *age*, II, 39; es-Şa'îdî, *age*, I, 78.

⁹³ Dervîş, *age*, I, 255

⁹⁴ Elmalılı, M. Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, I, 609-610 Ayrıca bkz. Vehbe b. Muştâfâ ez-Zuhâylî, *et-Tefsîru'l-munîr fi'l-Öâkide ve's-şerîÖa ve'l-menhec*, Dâru'l-fikri'l-muÖâsir, Beyrut/Şam 1418, II, 107; Hüseynî – Esvedî, *agm*, s. 32.

⁹⁵ Arslan, Ali Aydın, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yay., İstanbul, ty., I, 580.

Kısastaki büyüklüğün hem katili hem de öldürülecek insanı kurtararak iki kişinin hayatını kurtarmasıyla meydana geldiği belirtilmiştir. Hâlbuki Cahiliye döneminde bir kişinin katline karşılık katilin dışında katilin tarafından olan bir topluluğa da kısas uygulanmıştır. Ayrıca ayette hem ölüme sebep olan kısas hem de hayatın zikredilmesi ince bir üslup olarak kabul edilmiştir.⁹⁶

Örnek 2: “فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ = Onlar uyurken Rabbinin katından gönderilen bir salgın o bahçeyi sarıvermişti de bahçe kapkara kesilmişti.”⁹⁷

Ayette geçen “طَائِفٌ” kelimesi cümlede fâil⁹⁸ olarak müsned ileyh olup ta’zîm için gelmiştir. Nekre olarak gelmesi bahçeyi helak eden bir salgının, bir varlığın veya olayın büyüklüğünü ifade etmek içindir. Sonuçta bahçe yanmış; simsiyah/içi bomboş olmuş ve ağaçsız kalmıştır.⁹⁹ “طَائِفٌ” kelimesinin “semavî afet, Allah’ın emri, Allah’tan gelen azap, cehennem vadilerinden çıkan bir ateş” anlamlarına gelebileceği de ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Ayetin siyakından bu tenvînin ta’zîm için olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bir gece vakti gelen bu musîbetin bir anda bahçeyi zifiri karanlığa çevirmesi büyük bir olayın/felaketin geldiğini göstermektedir. Bu da tenvînle ifade edilmiştir.

Örnek 3: “إِنَّا نَآئِمُونَ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا، إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” = Zorlukla beraber mükemmel/büyük bir kolaylık, mükemmel/ büyük bir kolaylık vardır.”¹⁰¹

⁹⁶ es-Sekkâkî, age, s. 289; Ebu’s-Su’ûd, *İrşâdu Óaqli’s-selîm ilâ mezâya’l-Ëuróani’l-Kerîm*, Dâru ihyâi’t-turâsi’l-ÓArabî, Beyrut, ty., I, 196. Ayetteki “حياة” kelimesiyle ahiret hayatı da kastedilmiş olabileceği ifade edildi. Çünkü dünyada kısasla cezasını çektiği için ahirette hesaba çekilmeyecek. Bkz. Ebu’s-Su’ûd, age, I, 231-232.

⁹⁷ Kalem, 68/19-20.

⁹⁸ Dervîş, age, X, 175.

⁹⁹ Dervîş, age, X, 178.

¹⁰⁰ er-Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtîhu’l-gayb*, Dâru’l-kutubi’l-Óilmiyye, Beyrut 1411/1990, XXX, 78; İbn Keşîr, *Tefsîrul-Ëuróani’l-Óazîm*, Kahraman Yay., İstanbul, ty., VIII, 222; Arslan, age, XV, 221.

¹⁰¹ İnşirah, 94/5-6.

Ayette geçen “يسراً” kelimesi “إِنَّ”nin ismi¹⁰² olup “يسراً عظيماً” veya “يسراً كبيراً” anlamında tefhîm/ta'zîm ifade etmektedir.¹⁰³ Ayette “يسراً” kelimesinin iki defa zikredilmesi itnâb üslubu olarak kabul edilmiş ve bu tekrarın te'kît için olduğu belirtilmiştir. Ayrıca el-Ferrâó ve ez-Zeccâc gibi dilciler, Arapça'da her bir nekre kelimenin ayrı bir olgu kabul edilmesi sebebiyle “يسراً” kelimesi iki kolaylık, marife kelimenin tek kelime kabul edilmesi, “العسير” kelimesi de tek bir zorluk olduğunu belirtmişlerdir. Bundan dolayı bir hadis-i şerifte bu ayetteki kolaylık ve zorluk kelimeleri kastedilerek “لَنْ يَغْلِبَ عَسِيرٌ مِّنْهُنَّ حَيْثُ كَانَ عَسِيرٌ مِّنْهُنَّ” *Hiçbir zaman bir zorluk iki kolaylığa galip gelemeyecek.*” buyrulmuştur.¹⁰⁴ Benzer şekilde Araplar bir binicinin yanında iki kılıç olduğunda “إِنَّ مَعَ الْفَارِسِ سَيْفًا، إِنَّ مَعَ الْفَارِسِ سَيْفًا” = *Kesinlikle binicinin yanında bir kılıcı var, kesinlikle binicinin yanında bir kılıcı var,*” cümlesini kullanmışlardır.¹⁰⁵ Bu duruma göre vahyin bir süre kesilmesi sonucu Hz. Peygamber'in yaşadığı zorluk ve sıkıntıların peşine içerisinde nekre olarak iki kez geçen “يسراً” kelimesinin olduğu İnşirah Sûresi'nin inmesini büyük bağlam/tarihsel arka plan olarak dikkate aldığımızda söz konusu kelimenin sonundaki tenvînin tefhîm/ta'zîm ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Örnek 4: “لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ” *Onlar için büyük bir azap vardır.*¹⁰⁶

Ayette geçen “عَذَابٌ” kelimesi muahhar mübteda¹⁰⁷ olarak müsned ileyh olup tefhîm ve tehvilde mübalağayı ifade etmek için nekre olarak gelmiştir.¹⁰⁸ Aynı zamanda, azabın azlığı ve benzerinin olduğu ile ilgili yanılırları ortadan kaldırmak için keyfiyeti ve kemiyeti bilinmeyen bir

¹⁰² Derviş, *age*, X, 517.

¹⁰³ ez-Zemaşerî, *Keşşâf*, IV, 772; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Şafvetu't-tefâsîr*, Dersaadet Yay., İstanbul, ty., III, 576; Derviş, *age*, X, 518; ez-Zuhaylî, *age*, XXX, 293.

¹⁰⁴ ez-Zemaşerî, *Keşşâf*, IV, 772; İbn Keşîr, *age*, VIII, 453-454; er-Râzî, *age*, XXXII, 7 es-Sâbûnî, *age*, III, 576; Arslan, *age*, XVI, 70.

¹⁰⁵ er-Râzî, *age*, XXXII, 7; Arslan, *age*, XVI, 70.

¹⁰⁶ Bakara, 2/7.

¹⁰⁷ Derviş, *age*, I, 28.

¹⁰⁸ Ebu's-Su'ûd, *age*, I, 39; ez-Zuhaylî, *age*, I, 77.

nevi ifade ettiği de belirtilmiştir.¹⁰⁹ Aslında bu ayetin Hz. Peygamber'i teselli etmek için indiği dile getirilmiştir. Çünkü o, herkesin iman ederek kurtuluşa ermelerini istiyor, onların iman etmemelerinden dolayı çok üzülüyordu.¹¹⁰ Bundan dolayı ayetin öncesinde kalplerinin mühürlenmesi, gözlerinde hakkı görmeye engel perde olması sebebiyle hakkı görmemeleri ve iman etmemeleri sonucu uğrayacakları azabın büyüklüğü cümlenin bağlamında nekre “عَذَابٌ” kelimesiyle ifade edilmiştir. Yine burada nekrenin bu anlamının siyaktan çıktığını söyleyebiliriz.

Örnek 5: “ وَلَا تَسْخَلُوا أَيْمَانَكُمْ تَحْتِلًا بِالَّذِينَ قَالُوا بِعَدْتِيبٍ وَوَعَا وَتَلُوهُ السُّوءَ بِمَا صَدَقْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ يَوْمَ يَوْمَ عَذَابٌ عَظِيمٌ ” *Yeminlerinizi aranızda fesada araç edinmeyin, aksi halde (İslâm'da) sebat etmişken ayağınız kayar da (insanları) Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle (dünyada) kötülüğü tadarsınız. Sizin için (âhirette de) büyük bir azap vardır.”*¹¹¹

Ayette geçen tenvinli nekre “عَذَابٌ” kelimesi, cümlede fâil¹¹² olarak müsned ileyih olup kişinin hidayet bulduktan sonra bir ayağının kaymasının büyüklüğünü/isti'zâmı ifade etmektedir. Çünkü bir tek ayağın kaymasının büyük mahzur doğuracağı düşünüldüğünde çok ayaklar kayduğunda durumun daha kötü olması kaçınılmazdır.¹¹³ Ebû Hâyyân bu anlama itiraz ederek kelimenin teksîr anlamını ifade ettiğini belirtir. Ancak ona, bu durumda ta'zîm anlamının yok olmasıyla belâgî anlam da yok olacağı şeklinde itiraz edilir.¹¹⁴ Aslında bu ayet, sözünde durmanın öneminden bahsetmektedir. Sözünde durmayarak yeminlerini fesatçılık için kullananların bir kez ayakları kayduğunda inanmayanların da İslâm'a girişlerine engel olacakları ve büyük bir azaba maruz kalacakları

¹⁰⁹ Derviş, *age*, I, 27-28.

¹¹⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985, I, 17.

¹¹¹ Nahl, 16/94.

¹¹² Derviş, *age*, V, 361.

¹¹³ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 632; Derviş, *age*, V, 361; es-Şarâyira, *age*, s. 145; Arslan, *age*, IX, 497.

¹¹⁴ es-Şarâyira, *age*, s. 145.

anlatılmaktadır.¹¹⁵ Dolayısıyla ayetteki “نَكْمٌ” nekre kelimesinin ta'zîm manasını ayetin siyakından anladığımızı söyleyebiliriz.

3.1.2. Nevi

Aşağıda örneklerde müsned ileyh olarak gelip de nevi anlamı ifade eden ayet örnekleri verilmiştir.

Örnek 1: وَعَلَىٰ أُبُصَارِهِمْ غِشَاقٌ” Gözlerinde de (hakkı görmeyi engelleyen bir çeşit manevi) bir perde vardır.”¹¹⁶

Ayette geçen “غِشَاقٌ” kelimesi cümlede muahhar mübteda¹¹⁷ olarak müsned ileyh olup nekre gelmesi nevi olduğunu ifade etmek içindir. Bu kelime örtü anlamına gelmekte, insanların bildiklerinin dışında hakikatleri görmelerini engelleyen, yani bir anlamda Allah'ın varlığına işaret eden delilleri/hakkı görmelerini engelleyen (manevi) bir perdeyi ifade eder.¹¹⁸ es-Sekkâkî gibi belâgatçılar “غِشَاقٌ” kelimesindeki tenvînin tehvîl/ta'zîm manasında olduğunu belirtirler.¹¹⁹ Çünkü el-Bâbertî'ye göre es-Sekkâkî nezdinde ayetteki tenvînden maksat, onların anlayıştan uzak hallerini açıklamaktır. Bu da tam olarak gerçekleşmekte ve tenvîni nevi olarak kabule sebep bırakmamaktadır. Ancak bu iki görüşü cem ederek “büyük bir çeşit manevi bir örtü” anlamına geldiği de ifade edilmektedir.¹²⁰ Yukarıda da geçtiği gibi “غِشَاقٌ” kelimesindeki tenvînin ayetin öncesinde kalplerinin mühürlenmesi sebebiyle hakkı görmelerini engelleyen bir çeşit örtü/perde manasını siyaktan anladığımızı söyleyebiliriz.

¹¹⁵ Karaman, Hayrettin ve diğerleri, *Kur'an Yolu*, DİB Yay., Ankara 2008, III, 437.

¹¹⁶ Bakara, 2/7.

¹¹⁷ Derviş, *age*, I, 28.

¹¹⁸ el-Ğazvînî, el-Ĥatîb, *el-İdâh fî Őulûmi'l-belâga*, Dâru'l-cil, Beyrut 1414/1993, II, 35; Ebu's-SuŐûd, *age*, I, 38; Hasan Ĥabanneka, *age*, s. 407; eš-ŠaŐîdî, *age*, I, 76; Ķalkîle, *age*, s. 226; Abbâs, *age*, s. 329; Ĥuseynî – Esvedî, *agm*, s. 33; eš-Šarâyira, *age*, s. 121.

¹¹⁹ es-Sekkâkî, *age*, s. 289.

¹²⁰ eš-Šarâyira, *age*, s. 122-123.

3.1.3. Taklîl

Örnek 1: “أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَمْرَتِي أَلَيْ مَا كَوَّطْتُ فِي حَبِّ اللَّهِ” = Çok az nefis sahibinin: “Allah’a karşı aşırı gitmemden ötürü bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alaya alanlardandım” diyeceği günden sakının.”¹²¹

Ayette geçen “نَفْسٌ” kelimesi fâil¹²² olarak müsned ileyh olup taklîl ifade etmektedir. Çünkü “نَفْسٌ”, kâfirlerden birisinin kendisidir. Burada diğerlerinden ayırmak için nekre olarak gelmiştir.¹²³ es-Şavî’ye göre ise “نَفْسٌ” kelimesi tahkîr ifade etmektedir.¹²⁴ Ebu’s-Su’ûd da “نَفْسٌ” teksîr/umûmîlik manasına geldiğini belirtmiştir.¹²⁵ Çünkü nice nefis sahipleri dünyada iken günaha ve inkâra dalmada haddi aştıkları için pişmanlıkları ancak nekre bir kelimeyle ifade edilmiştir ki, o zaman ayet birçok nefis sahibini içine almaktadır.¹²⁶ Arap keliminde de böyle müfred bir kelimenin çoğul anlam ifade ettiği görülmüştür. A’şâ’nın şiirinde geçen “كَمِ = cömert” kelimesinin çoğul olan “كَمِ = cömertler” anlamında gelmesi delil olarak gösterilmiştir. Şiir şöyledir:¹²⁷

وَبِ بَقِيَعِ لَوْ هَتَفْتُ بِهِ
كَلْبِيَّ يَدْ نَغِضُ الرِّاسُ فَعَضِيًّا

Nice yerler vardır ki bağırsaydım,

O yerlerde başlarını eğerek gözlerini yumarak bana cömertler gelirdi.

Ayette geçen “نَفْسٌ” kelimesinin nekre olarak taklîl ifade etmesini siyaktan çıkarabiliriz. Çünkü nekre kelime aslında tekliği de ifade etmektedir. Ancak çoğul anlam ifade etmesini cümlenin bağlamından

¹²¹ Zümer, 39/56.

¹²² Derviş, *age*, VIII, 434.

¹²³ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 136; Derviş, *age*, VIII, 437.

¹²⁴ es-Şavî, Ahmed, *Haşiyetu'l-’ÖAllâme es-Şavî Öalâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, ty., III, 377.

¹²⁵ Ebu’s-Su’ûd, *age*, VII, 260. Ayrıca bkz. Derviş, *age*, VII, 438; Arslan, *age*, XIV, 15.

¹²⁶ Hüseynî – Esvedî, *agm*, s. 33.

¹²⁷ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 136-137; Derviş, *age*, VIII, 438 .

çıkabiliriz. Çünkü benzer anlam A'şâ'nın zikredilen şiirinde de görülmüştür.

Örnek 2: وَلَوْ أَنَّ مَسْتَهْمَ نَفَحْنَ هَذَا بِرَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ = *Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz, 'Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!' derler.*"¹²⁸

Ayette geçen “نَفَحْنَ” kelimesi fâil¹²⁹ olarak müsned ileyh olup tenvîni de taklilde mübalağa ile¹³⁰ tevbîh (azarlama) ve tenbîh (uyarı) manasını taşıdığı da belirtilmiştir.¹³¹ Çünkü az bir azabın dokunması azabın kesinleştiğinin bir göstergesidir. Ayrıca büyük bir azap olsa onları göz açıp kapayıncaya kadar helak ederdi. Ancak azı bile onlara şiddetli azabın nasıl olacağını göstermiş¹³² ve onlara “*Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!*” sözünü söyletmiştir.

Belâgatçılardan es-Sekkâkî ve el-Şazvînî, “نَفَحْنَ” kelimesindeki tenvînin tahkîr ifade ettiği konusunda ortak görüşe varmakla birlikte, bu anlamın kaynaklandığı sebep konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. es-Sekkâkî söz konusu anlamın cümlenin siyakından olduğunu belirtirken, el-Şazvînî ise kelimenin masdar-ı binâ-i merrelikten kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak masdar-ı binâ-i merrenin sadece tekil bir eylemi ifade ettiği için el-Şazvînî'nin görüşüne itiraz edilmiştir. Çünkü masdar-ı binâ-i merre herhangi bir anlam ifade ettiğinde sıfatlanması gerekir. Örneğin “نَفَحْنَ” kelimesi ta'zîm ifade etmesi için “نَفَحْنَ عَظِيمَةً” şeklinde söylenmesi gerekir.¹³³ Bu da göstermektedir ki “نَفَحْنَ” kelimesinin türediği “نَفَحَ” fiilinin

¹²⁸ Enbiya, 21/46.

¹²⁹ Dervîş, *age*, VI, 319.

¹³⁰ ez-Zemâşerî, *Keşşâf*, III, 119; er-Râzî, *age*, XX, 152; ez-Zuhaylî, *age*, XVII, 65. Ayrıca bkz. Arslan, *age*, XI, 369; Câbellah, *age*, <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=35988/09.07.2014>; es-Şa'îdî, *age*, I, 76.

¹³¹ Câbellah, *age*, <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=35988/09.07.2014>; es-Şa'îdî, *age*, I, 76.

¹³² Hasan Habenneka, *age*, s. 406.

¹³³ es-Şarâyira, *age*, s. 151-152.

Rasûlü'ne, geçmiş milletlerden birçok peygamberlerin yalanlandığı ile ilgili haberler verilmesidir.¹³⁹ Aynı zamanda “فَسَقٌ” kelimesinin ta'zîm ifade ettiği de belirtilmiştir.¹⁴⁰ Böylece cemi sigasında gelmesi ile kelimenin zahiri anlamından teksîr; geçmişte nice büyük peygamberlerin yalanlanmasını ifade etmek için cümlenin siyakından da ta'zîm manası anlaşıldığı belirtilmiştir.¹⁴¹ Böylece bir nekrelik anlamını ifade de siyakla lafzın zahiri manası cemedilmiş olmaktadır.

Örnek 2: *“إِنَّمَا إِلَهُ الْبَنِينَ أَبُو إِبْرَاهِيمَ إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبِيٍّ فَاتَّبِعُوهُ”* Eğer herhangi bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın!”¹⁴²

Ayette geçen “فَاسِقٌ” kelimesi fâil¹⁴³ olarak müsned ileyh olup umûmîlik ifade etmektedir. Dolayısıyla ayetin zekât almak için gönderilip de zekâtı almadığı halde gittiği yerin zekâtını vermediği şekilde beyan eden sahabeden el-Velîd b. ÖUğbe hakkında indiğinin doğru olmadığı, onun bir hata işlediği, hatasının fısık gerektirmediği er-Râzî tarafından belirtilmiştir. Bir anlamda ayette geçen söz konusu kelime husûsî anlam ifade etmemektedir. Ayrıca Arapça gramerinde şart üslubunda gelen nekre bir kelime umûmî mana ifade etmektedir¹⁴⁴ ki فَاسِقٌ kelimesi de şart üslubunda gelmiştir. Dolayısıyla “فَاسِقٌ” kelimesinin umûmîlik manasının cümlenin siyakından anlaşıldığını belirtebiliriz.

Örnek 3: *“مَنْ لَمَّ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرْتَهُ”* Her bir kişi neler getirdiğini öğrenmiş olacaktır.”¹⁴⁵

Ayette geçen “نَفْسٌ” kelimesi fâil¹⁴⁶ olarak müsned ileyh'tir. Ebu's-Su'ûd'a göre tenvinli nekre “نَفْسٌ” kelimesi tekil olarak her bir nefis

¹³⁹ es-Sekkâkî, *age*, s. 290; Hasan Habanneka, *age*, s. 403; es-Şa'ûdî, *age*, I, 77.

¹⁴⁰ el-Kazvînî, *age*, II, 37; es-Şarâyira, *age*, s. 157.

¹⁴¹ es-Şarâyira, *age*, s. 157-158.

¹⁴² Hucurat, 49/6.

¹⁴³ Dervîş, *age*, IX, 262.

¹⁴⁴ er-Râzî, *age*, XXVIII, 101; Dervîş, *age*, IX, 264. Ayrıca bkz. Elmalılı, *age*, VI, 4457.

¹⁴⁵ Tekvîr, 81/14.

Doğduğum günde, öleceğim günde, dirileceğim günde bana selam olsun!"¹⁵⁶ ayetinde “الْمَعْلَى” kelimesi Hz. İsa'ya (as) aittir.

Örnek 5: “*عَفُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ* Eğer üstün gelen biz olursak, bize büyük bir mükâfat var (mı?) dediler.”¹⁵⁷

Ayette geçen “أَجْرًا” kelimesi, “إِنَّ”nin ismi¹⁵⁸ olarak müsned ileyh'tir. ez-Zemaḥşerî'ye göre bu ayette geçen tenvînli nekre “أَجْرًا” kelimesi “أَجْرًا بِيْرًا” anlamında teksîrde mübalağa ifade etmektedir. Çünkü yukarıda da geçtiği gibi Araplar bir kişinin çok devesi olduğunda “إِنَّ لَهُ لِبَلَاءً” ve çok koyunları olduğunda da “إِنَّ لَهُ لَغَنَمًا”¹⁵⁹ Aynı şekilde İbn Kesîr de bu anlamı desteklemek üzere “أَجْرًا” kelimesine “أَجْرًا جَيْلًا = bol mükâfat” anlamını vermiştir.¹⁶⁰ Tenvînin teksîr anlamı, kelamın siyakından yani ayet içerisinde sihirbazların beklentilerinin büyüklüğü ve aynı zamanda Araplar tarafından benzer üslubun kullanılmasından anlaşılmaktadır.

3.1.5. İbhâm

Örnek 1: “*يَوْمَ يَكْتُفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ* O gün incikten açılır (işler güçleşir, hakikatler ortaya çıkar) ve secdeye davet edilirler; fakat güç getiremezler.”¹⁶¹

Ayette geçen “عَنْ سَاقٍ” terkîbi nâib-i fâil¹⁶² olarak müsned olup ibhâm ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁶³ Söz konusu kelimenin tehvîl ve ta'zîm

¹⁵⁶ Meryem, 19/33.

¹⁵⁷ A'râf, 7/113.

¹⁵⁸ Dervîş, *age*, III, 423.

¹⁵⁹ ez-Zemaḥşerî *Keşşâf*, II, 139; el-Ḳazvînî, *age*, II, 37; el-Îcî, Adududdîn, *el-Fevâidü'l-ğiyâsiyye fi Ŗulûmi'l-belâga*, thk. ŖÂşık Hüseyin, Dâru'l-kitâbi'l-misrî – Dâru'l-kitâbi'l-Lübânî, Kahire-Beyrut 1991/1412, s. 54; Dervîş, *age*, III, 423; eš-ŞaŖîdî, *age*, I, 77; Ḳalkîle, *age*, s. 226; Hüseyinî – Esvedî, *agm*, s. 32; eš-Şarâyira, *age*, s. 125.

¹⁶⁰ İbn Keşîr, *age*, III, 453.

¹⁶¹ Kalem, 68/42.

¹⁶² Dervîş, *age*, X, 181.

¹⁶³ Dervîş, *age*, X, 183.

için de geldiği söylenmiştir.¹⁶⁴ Bundan dolayı ayette geçen “كُشِفَ عَنْ سَائٍ” deyimi lafzan “*incikten açılır*” şeklinde tercüme edilmekte; bununla ciddi, önemli ve güç bir işe girişilmesi veya bütün hakikatlerin inkâr edilmez bir şekilde ortaya çıkması ya da bir olayın iyice yaklaşması kastedilmektedir. Âyette bu deyim özellikle kıyamet gününü ve o günün sıkıntılarını ifade etmektedir.¹⁶⁵ Burada nekre olarak “عَنْ سَائٍ” kelimesindeki ibhâm/tehvîl/ta’zîm manalarının lafzın manasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü “عَنْ سَائٍ” kelimesi “كُشِفَ” fiili ile birlikte deyim anlamı ifade etmektedir. Sonuçta bu anlamda da siyakın rolü görülmektedir.

3.2. Müsned

Müsned, cümlede belirsizlik ve bir konuyu bir şeye hasretmek amacıyla gelir.¹⁶⁶ Ancak bunun dışında bir kısım belâgî amaçlar için de geldiği yerler vardır ki, aşağıda ayetlerden örneklerde izah edilmiştir.

3.2.1. Tazim/Tefhîm/Fehâmet

Örnek 1: “ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ” Bu kitap, doğruluğunda hiçbir şüphe yok ve muttakiler için (sırrına tam anlamıyla vakıf olunamayacak) büyük bir hidayet vesilesidir.”¹⁶⁷

Ayette geçen “هُدًى” kelimesi, ayetin başında geçen “ذٰلِكَ” mübtedasının ikinci haberi olmakla beraber mahzûf bir mübtedanın haberi veya hal olarak¹⁶⁸ müsned olup ta’zîm ifade etmektedir.¹⁶⁹ Allah’ın kitabının hidayete erdirmedeki şanının yüceliğini ve mükemmelliğini

¹⁶⁴ Ebu’s-Su’ûd, *age*, IX, 18.

¹⁶⁵ *Kur’an Yolu*, V, 436.

¹⁶⁶ eš-Şarâyira, *age*, s. 127.

¹⁶⁷ Bakara, 2/2.

¹⁶⁸ İbn Keşir, *age*, I, 61; Dervîş, *age*, I, 24; Şâfi, Mahmûd, *el-Cedvel fi i’râbi’l-Kur’ân ve şarfihî ve beyânihî*, Dâru’r-reşîd – Dâru’l-îman, Şam-Beyrut 1416/1995, I, 33.

¹⁶⁹ es-Sekkâkî, *age*, s. 313; el-Şavvîni, *age*, II, 128.

(Halim)uykusuzluk üzerine uykusuzluk, benim gibi uykusuz kalır,

Aşk acısı artan, gözünden yaşlar damlayan kimse (gibidir)

Ayetin Allah'ın nurundan bahsetmesi “وَرٌ”kelimelerinin sonundaki tenvînin siyak ve bu siyakı destekleyen Araplarda üslubun olması fehâmet anlamını ortaya çıkarmaktadır. Aslında bu nûrun ta'zîme layık olduğu anlamını düşünerek tefhîm ifade ettiğini de söyleyebiliriz.

Örnek 3: *وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا* = *Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a (ta'zîme şayan) ilim verdik.*¹⁷⁵

Ayette geçen tenvinli nekre “عِلْمًا” kelimesi cümlede “آتَيْنَا” fiilinin ikinci mefûlü¹⁷⁶ olarak müsned olup ta'zîm için gelmiştir.¹⁷⁷ Çünkü Allah'ın verdiği bu nimetin küçük görülmemesi bağlamında ta'zîm manası düşünülmüştür.¹⁷⁸ Aynı zamanda teb'îz ve taklîli de ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁷⁹ Çünkü bu iki peygamber, Allah'ın ilmine nisbetle az bir ilme sahiptir. İnsan ne kadar bilgi sahibi olursa olsun bilgisi eksik kalacaktır. Ancak teb'îz ve ta'zîm manalarının cem edildiği de belirtilmiştir. Şöyle ki: Allah'ın ilmine nisbetle teb'îz, diğer insanlara verilene nisbetle de ta'zîm ifade eder.¹⁸⁰ Hz. Süleyman'a da kuşlar ve diğer hayvanlarla konuşma ilminin verilmesi ve bütün bunlar Kur'an bütünlüğü içerisinde söz konusu peygamberlerle ilgili anlatılanlar göz önünde bulundurulduğunda ayette geçen “عِلْمًا” kelimesindeki tenvînin ta'zîm manası taşıdığını siyaktan anlaşıldığını söyleyebiliriz.

¹⁷⁵ Neml, 27/15.

¹⁷⁶ Derviş, *age*, VII, 178.

¹⁷⁷ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 352 (dipnot: 2); Derviş, *age*, VII, 181; es-Şarâyira, *age*, s. 155.

¹⁷⁸ es-Şarâyira, *age*, s. 155.

¹⁷⁹ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 352 (dipnot: 2); Derviş, *age*, VII, 181; es-Şarâyira, *age*, s. 155.

¹⁸⁰ es-Şarâyira, *age*, s. 155.

3.2.2. Umûmîlik

Örnek 1: “إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا
 كَيِّمٌ حَسْبُكَ” Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur.

Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilemez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.”¹⁸¹

Ayette geçen “عَلِيمٌ” ve “حَكِيمٌ” kelimeleri نِّينİN birinci ve ikinci haberi¹⁸² olarak umûmîlik anlamını ifade etmektedir. Çünkü her iki kelime Allah'ın sıfatı olarak O'nun her şeyi bilmesi ve her şeyden haberdar olması açısından tam bir kapsayıcılığa delalet etmektedir.¹⁸³ Özellikle ayetin başlangıcında mugayyebât-ı hamse denilen sadece gaybla ilgili Allah tarafından bilinebilecek şeyleri ifade eden kelimelerden sonra gelmesi, Allah'ın haberdarlığı ve ilminin sadece bunlara mahsus olmadığını ifade etmek için “عَلِيمٌ” ve “حَكِيمٌ” mübalağa sîgalarıyla gelmiş olması sebebiyle umûmîlik anlamı taşımıştır. Söz konusu anlamı nassın zahiri anlamından yani siyaktan çıkardığımızı söyleyebiliriz.

3.2.3. Tehvîl

Örnek 1: “يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَمَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا” Onlar Kur'an'ı düşünüyorlar mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?”¹⁸⁴

Ayette geçen “عَمَلَى قُلُوبٍ” kelimesi mukaddem haber¹⁸⁵ olarak müsned olup tehvîl ifade etmektedir. Söz konusu kalpler “قلوب” anlam yönüyle kilitlere “أقفال” isnad edilmesi, inkarcı tiplerin durumlarının korkunçluğunu ifade etmek içindir. Burada kalplerle bir kısım günahkârların/münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Böylece tenvînin

¹⁸¹ Lokman, 31/34.

¹⁸² Derviş, *age*, VII, 568.

¹⁸³ Hasan Habenneka, *age*, s. 409.

¹⁸⁴ Muhammed, 47/24.

¹⁸⁵ Derviş, *age*, IX, 221.

Bu ayette geçen tenvinli nekre “أَحْيَاءٌ وَأَمْواتاً” kelimeleri “مَكْرَمَاتٍ” masdarının mef'ûl bihi¹⁹¹ olarak müsned olup tefhîm/teksîr ifade etmekte yani bütün diri ve ölümler için olduğu kastedilmektedir.¹⁹² Söz konusu kelimelerin teb'îz anlamına gelebileceği bir anlamda bir kısım diri ve ölümler için olabileceği de belirtilmiştir. Ancak burada sadece insanlara tahsîs edildiğine dair delil olmadığı için kısmîlik manasına gelebileceği reddedilmiştir.¹⁹³ Kur'an'ın bütünlüğü düşünülürken tefhîm/teksîr veya teb'îz anlamının cümlenin siyakından anlaşıldığını söyleyebiliriz.

Örnek 3: *أُولَئِكَ سَوْفَ يُعْطَوْنَ بِهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا* = *İşte onlara pek yakında (olabildiğince) büyük mükâfat vereceğiz.*¹⁹⁴

Bu ayette geçen tenvinli nekre “أَجْرًا” kelimesi cümlede “سَوْفَ” fiilinin ikinci mef'ûlü¹⁹⁵ olarak müsned olup tefhîm içindir.¹⁹⁶ Çünkü bu mükâfat İbn Keşîr'in dediği gibi sıradan bir yer olmayıp cennet olduğu için¹⁹⁷ veya bunların karşılığını yüce Allah belirlediği için¹⁹⁸ tenvinli nekre “أَجْرًا” kelimesinin tefhîm anlamı siyaktan anlaşılmaktadır.

Örnek 4: *وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ الْعَذَابِ أَلِيمًا* = *Allah'ın büyük gazabına uğramış oldular.*¹⁹⁹

Ayette geçen tenvînli nekre “أَصْحَابُ” kelimesi cümlede mef'ûl bihi gayr-i sarîh²⁰⁰ olarak cümlenin diğer/yan unsuru olarak yer almıştır. Dolayısıyla müsned veya müsned ileyh değildir. Aynı zamanda sonundaki tenvîn de ta'zîm/tefhîm/tehvîl manasınadır.²⁰¹

¹⁹¹ Dervîş, *age*, X, 338 .

¹⁹² ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 679-680; Dervîş, *age*, X, 339; es-Şarâyira, *age*, s. 164.

¹⁹³ es-Şarâyira, *age*, s. 164-165.

¹⁹⁴ Nisa, 4/162.

¹⁹⁵ Dervîş, *age*, II, 377.

¹⁹⁶ Ebu's-Su'ûd, *age*, II, 253; Dervîş, *age*, II, 378-379; ez-Zuhaylî, *age*, VI, 26.

¹⁹⁷ İbn Keşîr, *age*, I, 421.

¹⁹⁸ Kutub, *age*, II, 804.

¹⁹⁹ Âli İmrân, 3/112.

²⁰⁰ Dervîş, *age*, II, 22.

²⁰¹ Ebu's-Su'ûd, *age*, II, 72.

Belâgî olarak bu ayeti anlamada büyük bağlam/tarihsel arka planın önemini belirtmemiz gerekir. Çünkü bu ayetin arka planı olarak Medine’de münafıklarla Yahudiler arasında çeşitli alanlarda Müslümanlar aleyhine birtakım ittifaklar olmuş, ihanet kabul edilebilecek tavırlarından dolayı Allah’ın gazabına uğramışlar ve alçaklık ve miskinlik damgası yüzlerine vurulmuştur.²⁰² İşte onların ne derece Allah’ın gazabına uğradıkları ta’zîm/tefhîm/tehvîl anlamını ifade eden tenvînli nekre “بِغَضَبٍ” kelimesiyle ifadesini bulmuştur.

Örnek 5: *فَرَأَيْتَ نَظْرَ النَّفْسِ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ* Her bir nefis, yarına ne hazırladığına baksın.²⁰³

Ayette geçen “لِغَدٍ” kelimesi mef’ûl bihi gayr-i sarîh’dir.²⁰⁴ “غَدٍ” kelimesinin nekrelîği tefhîm ve tehvîl içindir. Kur’an’da “غَدٍ” kelimesi, sadece bu ayette “لِغَدٍ” şeklinde nekre olarak gelmiştir. Bir taraftan mecazi bir anlatımla hesap gününün yakınlığına dikkat çekilirken, diğer taraftan da nekre kullanılarak o günün önemine, dehşetine ve mahiyetinin insanlar tarafından bilinemeyeceğine îmada bulunmaktadır. Ayrıca “نَفْسٍ” kelimesinin nekre kullanılmasının (yükümlü olan) her şahsın tek tek bu muhasebeyi yapma durumunda olduğunu ifade etmek için geldiği de belirtilmiştir.²⁰⁵ Âhiretle ilgili bu ayetteki nekre kelimelerin verdiği anlamların ayetlerin birbiriyle anlam yönüyle ilişkisi dikkate alındığında siyakından anlaşıldığını söyleyebiliriz.

Örnek 6: *إِنَّ الَّذِي فُضِّعَ لَكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدِكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ بِيٍّ أَعْلَمُ مِنْ جَاءَ لِجُدِّ يَوْمَ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ*
= Kur’an’a uymayı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere döndürecektir. De

²⁰² Kutub, *age*, I, 444.

²⁰³ Haşr, 59/18.

²⁰⁴ Derviş, *age*, X, 55

²⁰⁵ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 508; Ebu’s-Su’ûd, *age*, VIII, 232. Ayrıca bkz. Derviş, *age*, X, 55; *Kur’an Yolu*, V, 301.

ki: *Rabbim kimin doğrulukla geldiğini, kimin apaçık sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilendir.*"²⁰⁶

Ayette geçen “إِلَىٰ عَادٍ” kelimesi mef'ûl bihi gayr-i sarîh olup tefhîm ifade etmektedir.²⁰⁷ Çünkü Hz. Peygamber hiçbir beşer için hazırlanmayan bir yere dönecektir ki, bu cennetteki Makam-ı Mahmûd'dur. Ayrıca “عَادٍ” kelimesiyle fetih gününde döneceği Mekke'nin kastedildiği de belirtilmiştir. Zira oradan ayrılıp tekrar özlediği ve hasret duyduğu vatanına dönmüş olacaktır.²⁰⁸ Her iki mekânın dönülecek yer olarak ta'zîmi şöyle açıklanmıştır: Hz. Peygamber'e tahsis ettiği cennette bir yer (Makam-ı Mahmûd) veya İslam'ın doğduğu bir şehir olması sebebiyle şereflenen ve şirk ehlinin zillate uğradığı bir şehir olduğu için Mekke.²⁰⁹ Bu anlamın çıkmasında da büyük bağlam/tarihsel arka planın yani siyakın olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamber ve inananlar için cennet veya Mekke'nin ne derece önemli olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Örnek 7: “لَمَّا آتَتْ الْكِتَابِ وَالْقُرْآنِ مُبِينٍ” *Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir (ta'zîme şayan) Kur'an'ın ayetleridir.*"²¹⁰

Bu ayetteki “الْكِتَابِ” kelimesinin harfi tarifli olarak gelmesi ta'zîm için geldiyse ma'tûf²¹¹ olarak gelen “الْقُرْآنِ”²¹² kelimesinin sonundaki tenvin de ta'zîm/tefhîm için geldiği ifade edilmiştir.²¹³ Bu ayetler, *Kitap ve Kur'an*

²⁰⁶ Kasas, 28/85.

²⁰⁷ Dervîş, *age*, VII, 396-397.

²⁰⁸ ez-Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 436; İbn Keşîr, *age*, VI, 269-270; Ebu's-Su'ûd, *age*, VII, 28; Dervîş, *age*, VII, 396-397; Arslan, *age*, XII, 545-546.

²⁰⁹ es-Şarâyira, *age*, s. 156.

²¹⁰ Hicr, 15/1.

²¹¹ Dervîş, *age*, V, 212.

²¹² Bu ayette geçen *Kitap ve Kur'an* kelimelerinin işaret ettiği anlamla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. ez-Zemaşşerî her iki kelimenin aynı sûreyi kastettiğini (bkz. ez-Zemaşşerî, *Keşşâf*, II, 569); Râzî ise her iki kelimeyle Kur'an'ı Kerîm'in kastedildiğini belirtmiştir. Ona göre ilki Kur'an'ın yazılı şeklini, ikincisi okunuşunu ifade eder (er-Râzî, *age*, XIX, 120). Ayrıca bkz. *Kur'an Yolu*, III, 330.

²¹³ ez-Zemaşşerî, *Keşşâf*, II, 569; Dervîş, *age*, V, 212; es-Şarâyira, *age*, s. 142-143. Neml Sûresi 1. ayette (طس. تَلَمَّا آتَتْ الْقُرْآنَ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ) benzer bir metinle gelen “الْقُرْآنِ” kelimesinin sonundaki tenvin de ta'zîm içindir. Bkz. ez-Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 346; Dervîş, *age*, VII, 165.

olması sebebiyle bütün her şeyi içinde toplayan kitabın ayetleridir, o kitap olması dolayısıyla mükemmeldir, Kur'an olması sebebiyle de açık ifadeler manzumesidir.²¹⁴ Dolayısıyla (Kur'an'ın değeri göz önünde bulundurulduğunda) nekre kelimenin ta'zîm anlamı kelamın siyakından anlaşılmaktadır.²¹⁵

Örnek 8: *يَا فَتَّاحُ اللَّهُ لِمَنَّا مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا تُمَسِّكْ لَهَا* Allah'ın insanlar için açtığı herhangi bir rahmeti, hiç kimse tutup kısıamaz."²¹⁶

Ayette geçen “مِنْ رَحْمَةٍ” kelimesi hal²¹⁷ olarak müsned olup cümlede umûmîlik veya ibhâm ifade etmektedir.²¹⁸ Yani ister gökten ister topraktan olsun engel olunamayacak bir rahmeti ifade etmesi sebebiyle umûmîlik ifade etmektedir.²¹⁹ Nekre kelimenin genellik anlamı nefiyden sonra gelmesi sebebiyledir. Çünkü nefiy ve istifhamdan sonra gelen nekre kelimeler umûmî anlam ifade etmektedir. Cümlenin siyakından bu anlamın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

3.3.2. Taklîl

Örnek 1: *كُلُّنَا أَسَىٰ بِعَبِيدٍ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَىٰ* (Muhammed'i) gecenin çok kısa bir anında Mescidi Haram'dan (Mekke'den), kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya (Kudüs'e) götürün Allah'ın şanı yücedir."²²⁰

Bu ayette geçen “لَيْلًا” kelimesi zarf-ı zaman olup²²¹ taklîl (azlık/kısalık) ifade ettiği yani İsrâ olayının çok kısa bir sürede meydana geldiği belirtilmiştir.²²² Ancak ez-Zemaşşerî ve onun gibi düşünen bir

²¹⁴ ez-Zuhaylî, *age*, XIV, 9.

²¹⁵ es-Şarâyira, *age*, s. 143.

²¹⁶ Fatır, 5/2.

²¹⁷ Dervîş, *age*, VIII, 120.

²¹⁸ ez-Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 596; Dervîş, *age*, VIII, 123.

²¹⁹ es-Şarâyira, *age*, s. 157.

²²⁰ İsrâ, 17/1.

²²¹ Dervîş, *age*, V, 395.

²²² Dervîş, *age*, V, 395; Abdullah Mahmûd, *age*, s. 104.

kısım belâgatçılar tarafından kısmîliği ifade ettiği de belirtilmiştir. Çünkü tam tersine marife olarak “سُرْتُ اللَّيْلَ = *Bütün gece yürüdüm.*” ifadesi tüm geceyi kapsar.²²³ Ayrıca Fahreddîn er-Râzî de aslında “أَسَى” fiilinin gece yürüyüşünü ifade ettiğini ve gecenin bir kısmında olduğunu ifade etmek için de nekre geldiğini belirtmiştir.²²⁴ “لَيْلًا” kelimesinin gecenin kısa süresini veya az bir kısmını ifade etmesinde, büyük bağlam/tarihsel arka planın yani siyakın olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Miraç olayının çok kısa sürede meydana geldiği bilinmektedir.

3.3.3. Tahkîr/Taşğîr

Örnek 1: “لَا يُخْزِنُكَ لِلَّيْنِ يَسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُوا اللَّهَ شَيْئًا” = (*Rasûlüm!*) *İnkârda yarışanlar seni üzmesin! Onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremeyeceklerdir.*²²⁵

Ayette geçen “لَيْلًا” kelimesi mef'ûlü mutlak'tır.²²⁶ Ebu's-Su'ûd'a göre bu ayette geçen tenvinli nekre “لَيْلًا” kelimesi umûmîlik/taklîl/tahkîr ifade etmektedir.²²⁷ Çünkü ayette ister kâfir ister münafık ister Yahudi olsun, onların kâfirlikte yarışmaları ve İslam'ı önlemek için yapacakları girişimlerin hiçbirisinin ne Allah'a ne de dinine hiçbir şekilde zarar verebileceği açıklanmaktadır.²²⁸ Dolayısıyla nekre kelimenin anlamının ayetin siyakından çıktığını belirtebiliriz. “لَيْلًا” kelimesi de “لَيْلًا” nefiy edatından sonra geldiği için umûmî mana ifade etmektedir ki, cümlenin siyakı da umûm manayı destekler mahiyettedir.

Örnek 2: “وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي” = *Dilimdeki küçücük düğümü çöz!*²²⁹

Ayette geçen “عُقْدَةً” kelimesi “احْلُلْ” fiilinin mef'ûlubihi²³⁰ olarak müsned olup *taşğîr* ifade etmektedir.²³¹ Bu anlamın sebebinin büyük

²²³ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 646; Ebu's-Su'ûd, *age*, V, 154; es-Şarâyira, *age*, s. 145.

²²⁴ es-Şarâyira, *age*, s. 145.

²²⁵ Âl-i İmran, 3/176.

²²⁶ Dervîş, *age*, II, 114-115.

²²⁷ Ebu's-Su'ûd, *age*, I, 450. Ayrıca bkz. Dervîş, *age*, II, 114-115.

²²⁸ *Kur'an Yolu*, I, 720-721.

²²⁹ Taha, 20/27.

bağlam/tarihsel arka planın yani siyakın olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hz. Musa (as) çok küçük yaşta iken kor ateşi ağzına almasıyla konuşmasına engel olan dilindeki peltekliliğin giderilmesi için Allah'a dua etmiştir. Dilindeki peltekliliğin az olduğu ifade edilmek için de “عُقَّةٌ = düğüm” nekre olarak gelmiştir.²³² ez-Zemaḥşerî ve onun takipçileri “عُقَّةٌ” kelimesindeki tenvînin teb'îz ifade ettiğini belirtmişlerdir.²³³

Örnek 3: “وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَحْنُ بِرَأْيِكُمْ بِالسَّاعَةِ إِنَّا نَظُنُّهَا كَظَنَّائِهَا” = *Allah'ın va'di gerçektir. 'Kıyamet gününün geleceğinden şüphe yoktur' dediği zaman; onun (kıyametin zamanını) basit bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz, kesin bir bilgiye sahip değiliz, demiştiniz.*²³⁴

Ayette geçen “ظَنَّائِهَا” kelimesi mefûl mutlak²³⁵ olup cümlede tahkîr anlamı ifade etmektedir.²³⁶ Çünkü bu inkârcılara kıyamet konusunda kuşkuya düşmenin yersiz olduğu hatırlatıldıkça onlar ters mantıktan yola çıkarak alaylı bir tarzda²³⁷ onun çok küçük bir ihtimal dâhilinde meydana gelebileceğine inanıyorlardı. Dolayısıyla bu da “ظَنَّائِهَا” kelimesiyle ifade edildi. Bu anlamın da ayetin siyakından anlaşıldığı görülmektedir.

3.3.4. Nevi

Örnek 1: “وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامِ وَاحِدٍ” = *Hani siz: Ey Musa! Bir çeşit yemekle yetinemeceğiz, demiştiniz.*²³⁸

Ayette geçen tenvinli nekre “عَلَىٰ طَعَامٍ” kelimesi harfi cerle birlikte mef'ûl bih gayr-i sarîh²³⁹ olup nevi içindir.²⁴⁰ Bu ayetin tarihi arka planına

²³⁰ Dervîş, *age*, VI, 186.

²³¹ Ebu's-Su'ûd, *age*, V, 12; Dervîş, *age*, VI, 189; Hüseynî – Esvedî, *age*, s. 38.

²³² Ebu's-Su'ûd, *age*, V, 12; Dervîş, *age*, VI, 189; Hüseynî – Esvedî, *age*, s. 38.

²³³ Zemaḥşerî, *Keşşâf*, III, 61; Abdullah Mahmûd, *age*, s. 108.

²³⁴ Câsiye, 45/32.

²³⁵ Dervîş, *age*, IX, 161.

²³⁶ el-Şazvîni, *age*, II, 39.

²³⁷ *Kur'an Yolu*, V, 23.

²³⁸ Bakara, 2/61

²³⁹ Dervîş, *age*, I, 112.

baktığımızda İsrâiloğulları, Tih çölünde dolaşırken kendilerine Allah tarafından kudret helvası ve bıldırcın etinden oluşan iki çeşit yemek verildiğini anlıyoruz. Burada ez-Zemaşerî bizim aklımıza gelen soruyu “Niçin iki çeşit yemek olduğu halde tek yemek zikredilmiştir.” şeklinde kendisi soruyor ve verdiği cevaplardan birisi de değişmeyen yiyecekler olduğunu ifade etmek için “طَعَامٌ” kelimesindeki nekrenin nevi anlamına geldiğini belirtiyor.²⁴¹ Dolayısıyla “طَعَامٌ” kelimesindeki bu anlamın büyük bağlam/tarihsel arka planın olmak üzere siyak olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek 2. *وَكَلَّمَهَا رَبُّهَا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ مِنْهَا رِزْقًا = Zekerıyyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekerıyyâ, onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girişinde orada çeşit çeşit/birçok rızık bulurdu.*²⁴²

Ayette geçen “رِزْقًا” kelimesi mef'ûl bih'tir.²⁴³ Ebu's-Su'ûd'a göre “رِزْقًا” kelimesindeki tenvîn nevi için yani alışık olunmadık bir rızık ifade eder. Çünkü bu yiyecekler cennetten iniyordu.²⁴⁴ Ancak bu kelimenin umûmîlik/teksîr manası ifade ettiği de belirtilmiştir.²⁴⁵ Ayetten anlaşıldığına göre Hz. Zekerıyyâ (as), Hz. Meryem'in bulunduğu odaya girdiğinde o mevsimde yetişmeyen meyveler gördüğü yönündeki rivayetleri dikkate alan müfessirler Hz. Meryem açısından kerâmet olarak değerlendirmişlerdir.²⁴⁶ Bundan dolayı ayette geçen “رِزْقًا” kelimesindeki tenvîni, nevi veya umûmîlik için olduğunu kabul edebiliriz. Bu da büyük bağlam/tarihsel arka plan olmak üzere siyaktan anlaşılmaktadır.

²⁴⁰ Ebu's-Su'ûd, *age*, I, 106.

²⁴¹ ez-Zemaşerî, *Keşşâf*, I, 145.

²⁴² Âl-i İmran, 3/37.

²⁴³ Derviş, *age*, I, 501.

²⁴⁴ Ebu's-Su'ûd, *age*, II, 30.

²⁴⁵ Derviş, *age*, I, 502/503.

²⁴⁶ *Kur'an Yolu*, I, 550-551.

Örnek 3: “وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْصَى النَّاسِ عَمَلِي حَيَاةً” = *Yemin olsun ki, sen onları (uzun süre) yaşamaya karşı insanların en düşkününü olarak bulursun.*”²⁴⁷

Ayette geçen “عَمَلِي حَيَاةً” kelimesi mef’ûl bih gayr-i sarîh²⁴⁸ olarak müsned olup tenvîni çeşit için yani “حياة متطاولة = uzun hayat”²⁴⁹ içindir. Dolayısıyla Übey kırâatına göre “عَمَلِي حَيَاةً” marife olarak gelen “عَمَلِي حَيَاةً” ifadesinden daha etkilidir.²⁵⁰ Ayet Yahudilerin dünyaya ne kadar bağlı olduklarını ve âhireti unuttuklarını göstermektedir. Onların bu durumunu anlatan “عَمَلِي حَيَاةً” kelimesinin nekre olarak gelmesi şöyle izah edilmiştir: “Hırslı bir kimsenin yaşaması gerekir. Onun hırsı geçmiş veya mevcut durum için değil, gelecek hayatı içindir. Burada mutlak bir hayat için değil, hayatın bir dönemi için olması sebebiyle nekre tenvinli olarak geldi. Gelecek hayatın zikredilmemesi de Yahudiler için büyük bir tevbihtir. Çünkü onlar âhirete inanmazlar ve sadece dünya hayatını tanırırlar, onların dünya hayatına hırsları da uzak görülmez.”²⁵¹ Tenvînin anlamının tevbih için de olabileceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla tenvînin söz konusu anlamları ayetin bağlamından çıkmaktadır.

Örnek 4: “لَنْ يَصُورَكُمْ لِلْإِذْنِ نَمَاتِ لَكُمْ يَوْمَ الْآدَابِ أَرْثَمَ لَا يَنْصُرُونَ” = *Onlar (ehl-i kitap) size, incitmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşılırsa dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez.*”²⁵²

Ayette geçen “أَذَى” kelimesi mef’ûl mutlak²⁵³ olarak “أَذَى خَفِيفًا” = *hafif bir eziyet yani incinme*” anlamında nevi ifade etmektedir.²⁵⁴ Tarihi arka plan olarak düşünüldüğünde Müslümanlar, insanlık tarihinde ortaya

²⁴⁷ Bakara, 2/96.

²⁴⁸ Derviş, *age*, I, 151.

²⁴⁹ “حياة” kelimesindeki tenvînin nevi için olduğu ve “الحياة الزائدة = fazla hayat” anlamında olduğu da belirtilmiştir. Bkz. el-Kazvîni, *age*, II, 36; es-Sâ’ûdî, *age*, I, 76.

²⁵⁰ Ebu’s-Su’ûd, *age*, I, 132; ÖAbbâs, *age*, s. 329.

²⁵¹ Derviş, *age*, I, 152/153.

²⁵² Âl-i İmrân, 3/111.

²⁵³ Derviş, *age*, II, 21.

²⁵⁴ Hasan Habenneka, *age*, s. 407.

çıkartılışlarındaki amaca uygun olarak yaşadıkları ve kendilerinde bulunması gereken vasıfları taşıdıkları sürece Ehl-i Kitabın, özellikle Yahudilerin onların aleyhinde yürüttükleri çirkin propaganda ve faaliyetleri ile onlara hiçbir şekilde zarar veremedikleri görülür. Ancak bu çirkin davranışa mâruz kaldıklarında da üzürlürler, canları sıkılır, bundan öte herhangi bir zararları olamaz; Yahudiler onlarla savaşırsak olsalar savaşı bırakıp kaçarlar. Yüce Allah, bu durumu Müslümanlara bildirerek onlara moral ve cesaret vermektedir. Tarihte Müslümanların onlara karşı sayısız galibiyeti vardır.²⁵⁵ Öyle ise Müslümanların galibiyetleri yanında onların yaptıkları sadece incitmeden öte veya sinek ısırığından başka bir şey sayılmaz. Söz konusu ayetin bağlamı ile birlikte tarihsel arka plan düşünüldüğünde “أَذَى” kelimesindeki tenvînin nevi, hatta taklîl için olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek 5: *وَطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَا وَعَدَنَّاكَ لَا يَخْتَضِرُكُمُ الْمَطَرُ لَمَّا عَمَاكَ لَحُونٌ وَمِنْهُمْ وَمِنْكُمْ ظَنَاقًا يَمُوتُ الْكَافِرِينَ* *Ve üzerlerine müthiş/bir çeşit (içerisinde taşlar bulunan) yağmur yağdırdık. İşte gör/bak günahkârların sonunun ne olduğuna!*²⁵⁶

Ayette geçen “طَرًا” kelimesi mef'ûlüh olup²⁵⁷ cümlelerin diğer unsurlarından olarak nevi manası içerdiği belirtilmiştir. Çünkü bu yağmur onlara azap için gönderilen taş yağmuru olduğu belirtilmiştir.²⁵⁸ Söz konusu ayetler Lût(as) kavminin helakinden bahsetmektedir. Yine aynı kavmin helakiyle ilgili bir başka (*Buyruğumuz gelince oraların altını getirdik; üzerine Rabbinin katından, işaretli olarak yığın yığın sert taş yağdırdık.*)²⁵⁹ ayette onlara taş yağdırıldığından bahsedilmektedir. Dolayısıyla ayette geçen “طَرًا” kelimesinin nevi manası, tarihi arka planla birlikte sûrelerin birbirleriyle irtibatından da ortaya çıkmaktadır. Yine

²⁵⁵ *Kur'an Yolu*, I, 653.

²⁵⁶ A'râf, 7/84.

²⁵⁷ Dervîş, *age*, III, 398.

²⁵⁸ el-Şazvînî, *age*, II, 39.

²⁵⁹ Hûd, 11/82-83.

ayetin siyakı, tehditten bahsettiği için bu yağmurun mahiyeti kapalı olması açısından bu tenvînin ta'zîm/tehvîl manası içerdiği de belirtilmiştir.²⁶⁰

3.3.5. İbhâm

Örnek 2: “يُؤْتُوا يَٰ يُوسُفَ أَوْ اطْرُوهٗ أَوْضًا يَّجَلُّ لَكُمْ وَجْهٌ أَبِيكُمْ” *Yusuf'u öldürün, ya da bir yere atın ki, babanızın yüzü (sevgisi) size kalsın!*²⁶¹

Ayette geçen “أَوْضًا” kelimesi zarfı zamanı mübhem olarak ibhâmı ifade etmektedir. Bir anlamda insan yaşamının olmadığı uzak, bilinmez ve ıssız bir yeri göstermektedir.²⁶² Bu anlam, lafzın cümle içerisinde zarf olmasıyla cümlenin siyakından anlaşıldığı ifade edilmiştir.²⁶³

Sonuç

Arapça'da ismin özelliklerinden birisi olan tenvîn kelimesinin nekreliliğini gösterdiği ve geniş bir belâgî anlam alanına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Arapça'da tenvîn çeşitlerinden *temkîn tenvîni* ve *ivaz tenvîni*'nin belâgî anlamlar için kullanıldığı anlaşılmıştır. *İvaz tenvîni*'nde tenvîn, hazfedilen harf, kelime ve cümlenin yerine geldiği; böylece tenvînle îcaz sanatında hedeflenen amaca ulaşıldığı görülmüştür.

Konuya kuşbakışı bir göz attığımızda tenvîn'in kelimeye *telaffuzda kolaylık sağlamak, isimle fiili birbirinden ayırmak, munsarîf ve gayr-i munsarîf isimleri birbirinden ayırmak* gibi amaçlarla eklendiğini fark ettik. Sonuçta Tenvîn'in kelimeye bitişmesini nekreliliği ifade ile birlikte birisi *lafız*, diğeri de *mana* yani *belâgî* açıdan bitiştiğini gördük.

Belâgî anlamların *temkîn tenvîni*nde gerçekleştiğini ve cümlede müsned ileyh, müsned ve fiilin müteallakları olarak ifade edilen

²⁶⁰ es-Şarâyira, *agm*, s. 138.

²⁶¹ Yûsuf, 12/9.

²⁶² Huseynî – Esvedî, *agm*, s. 37; ÖAbdullah Maĥmûd, *age*, s. 108.

²⁶³ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 447; es-Şarâyira, *age*, s. 140-141.

kelimelerin sonunda olduğu görülmüştür. Söz konusu balâgî anlamın muktazay-ı hâl yani sözün söylendiği makam veya kelamın sibak-siyakından; nekre kelimenin kendisinde gizli olan anlamdan ve bu iki görüşü cemedilerek, kelimedede gizli olan anlamın cümlelerin siyakından ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Kur'an ayetleri bağlamında incelenen söz konusu anlamların kendisini isti'zâm/ta'zîm/tefhîm/fehâmet (büyükleme, ululama/şanını/durumunu yüceltme), nevi (çeşit/tür), taklîl (azlık/kısalık), umûmîlik (genellik), teksîr (çokluk) ifade ettiği gibi mübalağa, tahkîr (hakaret/aşağılama/değersizlik), tehvîl (korkutma), tasgîr (küçüklük), işâa (yayma), teb'îz (kısmîlik) şeklinde de göstermiştir. Ancak siyaka göre tenvînli bir kelimeye bir, iki veya üç belâgî anlamın verildiği de görülmüştür.

Bu çalışmamızı makalenin sınırlı boyutarında yapmaya çalıştık. Ancak konunun ciddi manada hatta yüksek lisans veya doktora seviyesinde araştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Abbâs, Fadl Hasan, *el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ Öilmu'l-me'âni*, Dâru'l-furkân li'n-neşr ve't-tevzî, Yermûk 1417/1997.

ÖAbduddâyim Abdullah, Ahmed Muhammed, "*et-Tenvîn harfun em Öalâme*", http://www.alukah.net/literature_language/0/34581/eklenme tarihi: 20/09/2011.

Abdullah, Mahmûd Fuâd Mahmûd, *Eşeru žâhireti't-tenkîr ve't-ta'Örîf fi's-siyâki'l-luğaviyyi*, Ürdün Ehli Beyt Üniveristesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mefrağ 1997.

el-Afgânî, Sa'îd, *el-Mûcez fi'l-ķavâÖidi'l-luğati'l-ÖArabiyye*, Dâru'l-fikr, ty. <http://majles.alukah.net/showthread.php?52427-17.05.2013>

Arslan, Ali Aydın, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yay., İstanbul, ty.

el-ÖAskerî, Ebû Hilâl, *Dîvânu'l-meÖânî*,
<http://islamport.com/w/adb/Web/590/42.htm>. 02/08/2014.

Beşte, el-Beştî Tayyib, *Žâhiretu't-tenvîn ve mefhûmuhâ ve Öalâkatuhâ bi'd-delâle*, <http://www.azeytouna.net/index.php/2012-09-24>.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerîm'in Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985.

Bulut, Ali, *Belâgat Meanî – Beyân – Bedî'*, İFAV Yay., İstanbul 2013.

Câbellah, Usâme Abdulazîz, "*Cemâliyyâtu'-tarîf ve't-tenkîr fi'l-kelîmeti'l-Kur'âniyye*",
<http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=35988/09.07.2014>.

el-Cârim, Ali – Emîn, Mustafâ, *el-Belâgatu'l-Vâdiha*, Dâru'l-meÖârif, Kahire, ty.

el-Cürcânî, ÖAbdülkâhir, Ebû Bekr Abdurrahmân b. Muhammed, *Delâilü'l-iÖcâz*, tahk. Muhammed et-Fancî, Dâru'l-kitâbi'l-ÖArabî, Beyrut 1415/1995.

Dîvânu Cerîr bi şerhi Muhammed b. Hâbib, thk. NuÖmân Muhammed Emîn Fâhâ, Dâru'l-maÖrife, Kahire, ty.

Ebu's-SuÖûd, *İrşâdu Öaqli's-selîm ilâ mezâya'l-Öurôani'l-Kerîm*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-ÖArabî, Beyrut, ty.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

el-Eşmunî, *Şerhu'l-Eşmûnî li Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Abdulhamîd Muhammed ÖAbdulhamîd, el-Mektebetu'l-ezheriyye, Kahire, ty.

el-Fîl, Tevfîk, *Belâgatu't-terâkîb dirâse fi Öilmi'l-meÖânî*, Mektebetu'l-âdâb, Kahire, ty.

el-Gâlâyînî, Mustafâ, *Câmi'û'd-durûsi'l-ÛArabiyye*, el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut 1403/1983.

Hasan, Abbâs, *en-Nâhvu'l-Vâfi*, Dâru'l-me'ârif, Kahire, ty.

el-Hâzimî, Ahmed b. Ömer, *Şerhu Mil'ati'l-i'Ûrâb*, yy., ty.

Huseynî, Seyyid Muhammed Mîr – Esvedî, Ali, "*et-Tenkîr ve belâgatuhu'l-cemâliyye fi Nehci'l-belâga*," Mecelletu'l-Cem'îyyetu'l-Îrâniyye li'l-lugati'l-ÛArabiyye ve âdâbihâ, er-Rabî' 1392, sy. 26, s. 29-42.

İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr, el-Mektebetu'l-Ûilmiyye, yy., ty.

İbn Aķîl, *Şerhu İbn Aķîl*, Dâru't-turâs, Kâhire 1400/1980.

İbn Keşîr, *Tefsîrul'-Kur'ânî'l-Ûazîm*, Kahraman Yay., İstanbul, ty.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fađl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Aĥmed el-Ensârî, *Lisânu'l-ÛArab*, Dâru sâdir, Beyrut, 1414/1994.

İbn Ya'Ûiş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, el-Mektebetu'l-Vaķfiyye, Kahire, ty.

el-Îcî, Ađududdîn, *el-Fevâidü'l-ğıyâsiyye fi Õulûmi'l-belâga*, thk. ÕÂşık Huseyin, Dâru'l-kitâbi'l-mısrî – Dâru'l-kitâbi'l-Lübnânî, Kahire-Beyrut 1991/1412

Emîl Bedî' Ya'Ûķûb, *Mu'cemu şevâhidi'l-luğati'l-ÛArabiyye*, Dâru'l-kutubi'l-Ûilmiyye, Beyrut 1417/1996, VI, 473.

_____, *Mevsû'atu'l-hurûfi'l-luğati'l-ÛArabiyye*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1415/1995.

Ķalkîle, ÕAbduh Abdulazîz, *el-Belâgatul-ıstılâhiyye*, Dâru'l-fikri'l-ÛArabî, Kahire 1412/1992.

Karaman, Hayrettin ve diğeri: Çağrıçı, Mustafa – Dönmez, İbrahim Kafi - Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Yolu*, DİB Yay., Ankara 2008.

el-Ķazvînî el-Ĥatîb, *el-İdâh fi Õulûmi'l-belâga*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1414/1993.

Kınar, Kadir, *Belagatta İcaz*, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2004.

el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Hâbanneka, *el-Belâğatu'l-ÖArabiyye usushâ ve Öulûmuhâ ve funûnuhâ*, Dâru'l-kalem – Dâru'ş-şâmîle, Şam/Beyrut 1416/1996.

Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. ÖAbdilhâhâb, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye, Kahire, ty.

Özli, Muzaffer, *Arap Dili Gramerinde Nûn ve Halleri*, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001.

es-Şâbûnî, Muhammed Ali, *Şafvetu't-tefâsîr*, Dersaadet Yay., İstanbul, ty.

es-ŞaÖîdî, ÖAbdu'l-muteÖâl, *Buğyetu'l-îdâh litelhîsi'l-miftâh fî Öulûmi'l-belâğa*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 1420/1999.

Şâfi, Maĥmûd, *el-Cedvel fî iÖrâbi'l-ĥur'ân ve şarfihî ve beyânihî*, Dâru'r-reşîd – Dâru'l-îman, Şam-Beyrut 1416/1995.

es-Şarâyira, Nûh ÖAtâullâh, *et-TaÖrîf ve't-tenkîr beyne'n-naĥviyyîn ve'l-luğaviyyîn dirâse dilâliyye vazîfiyye*, Muöte Üniversitesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muöte 2007.

es-Şâvî, Aĥmed, *Hâşiyetu'l-ÖAllâme es-Şâvî Öalâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, ty.

es-Sekkâkî, Ebû YaÖĥûb Yûsuf b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Öulûm*, thk. ÖAbdulĥamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-Öilmiyye, Beyrut 1420/2000

Sellâm, Muhammed Zağlûl, *Eşeru'l-Ĥuróân fî tetavvuri'n-naĥdi'l-ÖArabî*, Mektebetu-ş-şebâb, yy., ty.

Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nežâir*, thk. ÖAbdu'l-ÖÂl Sâlim Mükerrerem, Müessesetü'r-risâle, yy., ty.

et-Taftâzânî, Sa'ôduddîn Mes'ôud b. Ömer, *el-Mutavvel Ôale't-Telhîs*, Dersaâdet Yayınevi, İstanbul 1308.

Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1973.

Ünver, Mustafa *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay., Samsun 1996.

Ya'ôkûb, Emîl Bedî'ô, *Mevsû'ôatu'l-hurû fi'l-luğati'l-ÔArabiyye*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1415/1995.

_____, *el-Mu'ôcemu'l-mufassal fi şevâhidi'l-luğati'l-ÔArabiyye*, Dâru'l-kutubi'l-Ôilmiyye, Beyrut 1996.

ez-Zemaşerî, Cârullâh Maĥmûd b. Ömer, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ÔUyûn es-Sûd, Dâru'l-kutubi'l-Ôilmiyye, Beyrut, ty.

_____, *Keşşâf Ôan ĥaĥ'ôiki ğavâmıdı't-tenzîl ve Ôuyûni'l-eĥâvîl fi vucûhi't-te'ôvîl*, Edebu'l-Ĥavze Yay., yy., ty.

ez-Zemelkânî, Kemâluddîn ÔAbdulvâhid, *el-Burĥânu'l-kâşif Ôan i'ôcâzi'l-Ķur'an*, thk. Ahmed Matlûb - Ĥadîce el-Ĥadîşî, Matba'ôatu'l-Ôânî, Bağdad, ty.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn, *el-Burĥân fi Ôulûmi'l-Ķur'ân*, Daru'l-ma'ôrife, Beyrut 1415/1995.

ez-Zuĥaylî, Vehbe b. Mustafâ, *et-Tefsîru'l-munîr fi'l-Ôaĥîde ve's-şerî'ôa ve'l-menhec*, Dâru'l-fikri'l-mu'ôâsır, Beyrut/Şam 1418.

